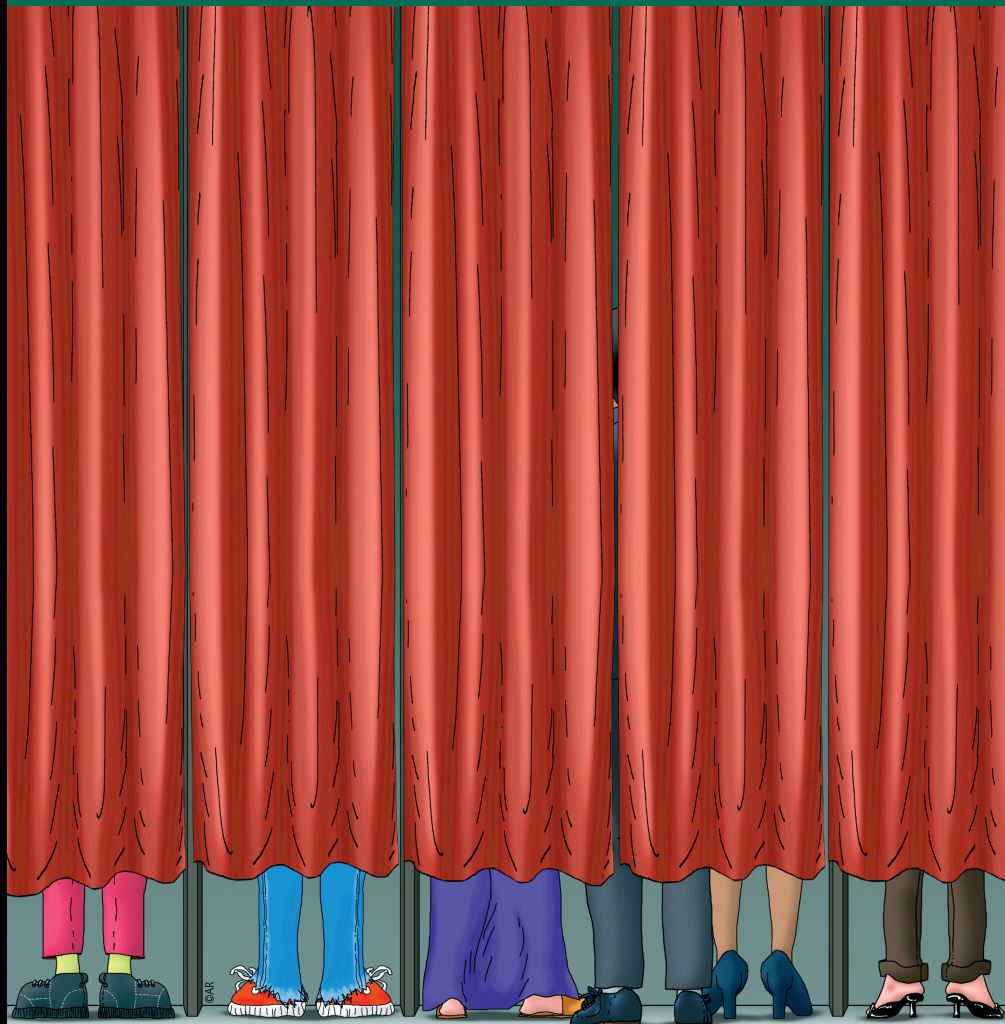

Индивидуалните гласачки права на жените демократски услов

Integrated projects

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

Индивидуалните гласачки права на жените - демократски услов

Конгрес на локални и регионални власти во Европа

Интегриран проект "Making democratic institutions work"

Совет на Европа

Издание на француски јазик:

Le droit de vote individuel des femmes: une exigence démocratique

ISBN 92-871-5039-7

Издание на англиски јазик

Women's individual voting rights – a democratic requirement

ISBN 92-871-5040-0

Индивидуалните гласачки права на жените – демократски услов

The Macedonian version is an unofficial translation.

Македонската верзија е неофицијален превод

Овјавената верзија на македонски е подржана од интегрираниот проект
“Making democratic institutions work”

<http://www.coe.int/democracy>

Нацрт на корицата: Graphic Design Workshop, Совет на Европа
F-67075 Strasbourg Cedex

© Council of Europe, 2003

Печатено во Советот на Европа

Советот на Европа е формиран во 1949 година со цел да постигне поголемо единство меѓу европските парламентарни демократии. Тој е најстара меѓу европските политички институции и има четириесет и четири земји–членки¹, вклучувајќи ги петнаесетте членки на Европската унија. Тоа е најшироката меѓувладина и меѓупарламентарна организација во Европа, со седиште во Стразбур.

Советот на Европа отсекогаш ја нагласува огромната важност на демократијата на локално и регионално ниво и дека слободата подеднакво претставува и национално прашање и прашање на соседството. Локалната самоуправа мора да ги задоволува потребите на сите Европјани во градовите и селата, централните и периферните региони и преку границите.

Во 1994 година, Советот на Европа го оформи **Конгресот на локални и регионални власти во Европа** (CLRAE). Тој е составен од два дома: Дом на локалните власти и Дом на региони и има повеќе од 300 избрани членови кои ги претставуваат локалните и регионалните власти од четириесет и четирите земји–членки на Советот на Европа.

Една од најважните задачи на Конгресот е да им помага на новите земји–членки со практични аспекти за воспоставување на ефикасна локална и регионална самоуправа, особено на новите земји–членки и на државите што се кандидати за членки. Тоа поразбира:

- обезбедување на форум каде локалните и регионалните претставници може да ги изнесуваат своите гледишта до владите;
- давање совети на Комитетот на министрите и на Парламентарното собрание на Советот на Европа за сите аспекти на локалната и регионалната политика;
- организирање јавни расправи и конференции за да се стигне до пошироката јавност, чие вклучување е неопходно во една демократија што функционира;
- изготвување на посебни извештаи за државите во однос на состојбата на демократијата во земјите–членки и во земјите–кандидати за членки;
- мониторинг врз спроведувањето на Европската повелба за локална самоуправа.

Друга цел на Конгресот е да промовира размена на успешна практика и одговорност на локалната власт, а ако е можно да постигне и консензус.

1. Албанија, Андора, Ерменија, Австрија, Азербејџан, Белгија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Хрватска, Кипар, Чешка Република, Данска, Естонија, Финска, Франција, Грузија, Германија, Грција, Унгарија, Исланд, Ирска, Италија, Латвија, Лихтенштајн, Литванија, Луксембург, Малта, Молдова, Холандија, Норвешка, Полска, Португалија, Романија, Руска Федерација, Сан Марино, Словачка Република, Словенија, Шпанија, Шведска, Швајцарија, Чпоранешна југословенска Република МакедонијаШ, Турција, Украина, Обединетото Кралство.

Содржина

Предговор	7
I. Индивидуалните гласачки права на жените – демократски услов	9
II. Уочени премери на семејно гласање	25
Албанија	25
Епменија	29
Азербајџан	30
Босна и Херцеговина	31
Бугарија	33
Хрватска	34
Естонија	34
Грузија.....	34
Унгарија	35
Латвија	36
Литванија	37
Молдова	37
Полска	40
Романија	40
Руска федерација	40
Словачка Република	42
“поранешна Југословенска Република Македонија”	42
Украина	46
Сојзна Република Југославија.....	47
Додаток: Препорака бр. 111 (2002) на Конгресот на локалните и регионални власти на Европа за гласачките права на жените – демократски услов	51
Библиографија	57

Предговор

Идентификувано уште во 1995 година како појава во неколку земји од поширока Европа за време на набљудувањата извршени од страна на Парламентарното собрание и Конгресот на локални и регионални власти на Советот на Европа, како и на Организацијата за безбедност и соработка во Европа, «семејното гласање» се појавува кога еден машки член на семејството гласа заедно со или за една или повеќе од роднините–жени;

Ова однесување потекнува од културните ставови и практики кои не го признаваат правото на жените на целосно граѓанство, рамноправно со мажите, а истото го олеснуваат и одговорните лица во избирачките места кои одбиваат во целост да се придржуваат кон изборните закони.

Со откривањето на постојаноста на оваа практика, Конгресот, преку своја препорака и со меморандум за објаснување, нагласува дека правото на жените на индивидуално и тајно гласање е фундаментална карактеристика на демократијата што не може да се компромитира. Семејното гласање исто така е неприфатливо и во однос на фундаменталните права на жените во земјите–членки на Советот на Европа. Борбата против постојаноста на оваа практика во една демократија бара заеднички напори на јавните органи и на невладините организации, како и измени во начинот на спроведување на изборите.

Во бросурата *«Индивидуалните гласачки права на жените – демократски услов»* се предлага една серија мерки за борба против семејното гласање и за зголемување на учеството на жените во јавниот и политичкиот живот. Тие може да се применуваат од страна на земјите–членки на Советот на Европа и од неговите тела или работни групи, како што се Управниот комитет за рамноправност меѓу жените и мажите, Парламентарното собрание, Конгресот на локални и регионални власти во Европа и Венецијанската комисија, како и од невладините организации.

Конгресот се надева дека оваа брошура ќе стимулира активности на теренот, што може да се повторуваат во неколку земји, за да се обезбеди почитување на правото на жените на тајно, слободно и индивидуално гласање. Истата ќе биде преведена на неколку јазици и поделена во земјите каде има појава на семејно гласање. Исто така, ќе се користи и како работна основа за утврдување на некое успешно искуство, што ќе инспирира организирање на активности за подигање на свеста за спречување на семејното гласање.

Оваа публикација е придонес кон интегрираниот проект «Making democratic institutions work». Овој проект беше започнат во 2002 година како реакција на еден од поголемите предизвици со кои се соочува Европа денес – за да се обезбеди дека демократските институции ги поддржуваат и водат дијалог со сите народи во Европа, вклучително и со групи кои, од различни причини, се исклучени од рамноправното учество во демократските процеси. Рамнотежата меѓу половите е приоритет во сите активности од проектот.

I. Индивидуалните гласачки права на жените - демократски услов

Вовед²

Семејното гласање претставува опис на гласачки практики кои ги лишуваат жените од избирачкото право. Тоа се манифестира на три начини: во вид на групно гласање, каде еден машки член на семејството придружува една или повеќе женски роднини во гласачката кабина; во вид на отворено гласање, кога семејни групи гласаат заедно на отворено; и во вид на ополномоштено гласање, при што еден машки член на семејството ги собира гласачките ливчиња кои со право припаѓаат на една или на повеќе женски роднини и ги означува ливчињата по своја желба. Ова однесување е последица на културните ставови и практики кои не го признаваат правото на жените на целосно и рамноправно граѓанство како мажите. Тоа е потпомогнато од службените лица на гласачките места кои одбиваат во целосност да ги почитуваат изборните закони.

Извештаите за независно набљудување на изборите од страна на Парламентарното собрание и од Конгресот на локални и регионални власти во Европа (CLRAE), заедно со Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ) откриваат дека семејното гласање се јавува во некои делови од поширока Европа, а најзабележливо е во поранешните советски држави (види додаток 2). Делегација на Конгресот што ги набљудуваше локалните избори во «поранешната југословенска Република Македонија» оддржани на 10 и 24 септември 2000 година му ја посочи оваа практика на Бирото на Советот на Европа. Потоа, Комитетот за социјална кохезија на CLRAE, на состанокот оддржан на 23 март 2001 година, ја нагласи огромната важност во една демократија на правото на жената на индивидуално, слободно и тајно гласање и сметаше дека семејното гласање, забележано во неколку држави во Европа, е неприфатливо од стојалиштето на фундаменталните права на жените.

Заштитата на индивидуалните гласачки права е фундаментална основа за демократијата и е обезбедена во уставите на земјите-членки на Советот на Европа. Овие уставни одредби трајно го обезбедуваат опстото право на глас за сите граѓани постари од 18 години, на директни и слободни избори за парламентарните и локалните собранија и на тајноста на гласањето. Многу уставни одат чекор напред и ги штитат рамноправните политички, граѓански, социјални, културни и економски

2. Извештател беше Diane Bunyan (Обединетото Кралство), а во составувањето учествуваше и Yvonne Galligan (член на Групата специјалисти за рамномерно учество на жените и мажите во процесот на

права на жените, како на мажите (табела 1). Изборните закони и правила се изведени од овие основни принципи. Покрај тоа, правото на жените да го користат својот глас е заштитено со меѓународното право (член 7, Конвенција на Обединетите нации за елиминирање на сите форми на дикриминација против жените). Сите земји во кои и е извршен преглед во најмала рака пристапиле кон Конвенцијата и се правно обврзани да ги спроведуваат нејзините одредби во практиката. Со тоа, член 7, кој ги гарантира политичките права на жените, може да се спроведува во земјите–членки.

Меѓутоа, културните практики кои ја изразуваат доминацијата на патријархатот над демократијата во некои земји–членки доведоа до лишување на жените од нивното избирачко право. Овој проблем е забележителен во земјите–членки со релативно нови демократски политички структури, за разлика од постарите демократии каде индивидуалното гласачко право е добро утврдено. Ова крсене на меѓународното, уставното и изборното право има за резултат значаен број граѓани од женски пол со крсено гласачко право. Тоа ја потврдува, на еден многу фундаментален начин, забелешката на Групата специјалисти за рамноправност и демократија на Советот на Европа, дека Чеднаквата вредност и достоинство на жените и мажите, иако веќе востановени во законодавството на поголемиот број земји, сеуште не се целосно признаени *de facto*.³ Тоа резултира со неправилно функционирање на демократското учество и ја подрива законитост кон која се стремат новите плурални демократии. Како што стои во декларацијата усвоена на 4–та Европска министерска конференција за рамноправност меѓу жените и мажите:

Маргинализацијата на жените во јавниот живот и демократијата е структурен фактор што е поврзан со нерамномерната дистрибуција на економска и политичка моќ меѓу жените и мажите и со стереотипите во ставовите за социјалните улоги на жените и мажите. Овие стереотипни социјални улоги го ограничуваат опфатот и на жените и на мажите за реализирање на нивниот потенцијал.⁴

Обемот на проблемот

Семејното гласање е проблем што до денес не е потврден во документите на Советот на Европа кои се однесуваат на рамноправноста меѓу половите во процесот на политичко одлучување. Мноштвото документи во кои се зборува за овој проблем потврдуваат дека жените имале долга и тешка борба со цел да се здобијат со правото на глас, но претпоставуваат дека штом жените се здобиле со ова право, биле слободни да го користат своето право на глас. Во овие документи

3. Финален извештај на Групата специјалисти за рамноправност и демократија, ЕГ (97) 1, стр. 4.

4. Декларација за рамноправност меѓу жените и мажите како фундаментален критериум на демократијата (Истанбул, 1997 година), МЕГ-4 (97) 18.

потоа дискусиите за рамноправноста меѓу половите се фокусираат на мерки за елиминирање на многуте други форми на дискриминации против жените.

Една проценка на изборните извештаи на независни набљудувачи од Советот на Европа и ОБСЕ открива дека од 1995 до 2001 година семејното гласање се идентификува како проблем кој постојано се појавува во шеснаесет земји во Европа (види додаток 2). Сериозноста на проблемот се разликува од една земја до друга и од едни избори до други. Семејното гласање ретко е забележано во Полска и Бугарија, а безначајно било и во Унгарија. Со текот на времето семејното гласање бележи опаѓање во Грузија, но продолжува да биде распространета практика во други поранешни советски држави. Објаснувањата за семејното гласање дадени на набљудувачите на изборите се фокусираат на локалните ставови и традиции, каде што се смета за нормално мажите да зборуваат и да дејствуваат во име на жените за јавни и политички прашања. Во некои средини, практиката на семејно гласање беше поврзана со етнички заснованите култури. Во други средини, практиката се идентификуваше како пост-комунистичка појава, а не како етничка. Од извештаите на набљудувачите може да се види дека повеќето од забелешките за семејно гласање се појавуваат во селските средини. Во многу примери службените лица на гласачките места не вложувале многу напори за да се спречи оваа практика, иако е спротивна на изборните и уставните закони. Исто така, некои набљудувачи ја третираше практиката на семејно гласање како прашање од помала важност за разлика од други прекршувања на изборниот процес.

Како прв чекор за справување со овој проблем се испитуваше уставната положба во однос на правото на глас и рамноправноста меѓу жените и мажите во земјите-членки каде е забележан овој проблем, заедно со обемот на почитување на Конвенцијата на Обединетите нации за елиминирање на сите форми на дискриминација против жените (CEDAW). Резиме на сознанијата може да се најде подолу во табела 1.

Имајќи ги предвид уставните одредби и обврските кон CEDAW како што се резимирани во табелата 1, семејното гласање нема законска основа за постоење. Сепак, локалните ставови, традиции и перцепции за граѓанските улоги на жените го овозможуваат континуираното лишување од правото на глас на жените во многу пост-комунистички земји.

Политичките и општествените објаснувања на проблемот на семејното гласање имаат посебно значење. Постои определена законитост посебно во објаснувањето за «некомплетна демократија» кое укажува на тоа дека гласачките практики во новите плурални демократии не се воспоставени како во зацврстените демократии, и дека заради тоа основниот принцип едно лице-еден глас, заснован на тајно индивидуално гласање, сеуште не е целосно прифатен во изборните практики.

Табела 1: Уставни одредби за рамноправност и правото на глас во земјите–членки на Советот на Европа, и спроведување на Конвенцијата на Обединетите нации за елиминирање на сите форми на дискриминација против жените (CEDAW)

Земја–членка	Устав	CEDAW
Албанија	Чл.1: Слободни избори Чл.3: Заштита на човековите права Чл.18: Недискриминација по наведени основи (вклучително и полот) Чл.45: Право на глас, тајност на гласањето	A.11.5.94
Ерменија	Чл.3: Избори, тајно гласање Чл.4: Заштита на човековите права Чл.16: Рамноправност пред законите (општо)	A.13.9.93
Азербејџан	Чл.2: Избори, тајно гласање Чл.25: Рамноправност меѓу жените и мажите Чл.54: Право на учество во политичкиот живот Чл.55: Право на учество во управување со државата Чл.56: Право на граѓаните да гласаат	A.10.7.95
Босна и Херцеговина	Чл.1: Слободни, демократски избори Чл.2: Човекови права и недискриминација врз наведени основи (вкл. и полот)	D.1.9.1993
Бугарија	Чл.6: Недискриминација врз наведени основи (вкл. и полот) Чл.10: Избори, тајно гласање Чл.42: Право на граѓаните да гласаат	C.8.2.82
Хрватска	Чл.14: еднакви права (наведени групи) Чл.45: Право на глас, тајно гласање	D.9.9.92
Естонија	Чл.12: Недискриминација врз наведени основи (вкл. и полот) Чл. 56: Право на граѓаните да гласаат Чл.57: Возраст за гласање Чл.60: Парламентарни избори, тајно гласање Чл.156: Избори за локална влада, тајно гласање	A.21.10.91
Грузија	Чл.7: Заштита на човековите права (општо) Чл.14: Рамноправност пред законот, наведени основи (вкл. и полот) Чл.28: Право на глас Чл.49: Парламентарни избори, тајно гласање	A.26.10.94
Унгарија	Чл.8: Заштита на човековите права (општо) Чл.56: Рамноправност меѓу мажите и жените Чл.66: Рамноправност меѓу жените и мажите Чл.70: Избори, право на глас Чл.70А: Недискриминација, наведени основи (вкл. и полот); казни за дискриминација, праведни можности Чл. 71: Тајно гласање	C.22.12.80

Индивидуалните гласачки права на Жените – демократски услов

Латвија	Чл.6: Парламентарни избори, тајно гласање Чл.8: Возраст за гласање Чл.89–91: Права за заштита (општо)	A.14.4.92
Литванија	Чл.29: Рамноправност, наведени заштити (вкл. и полот) Чл.34: Право на граѓаните да гласаат Чл.55: Тајно гласање за националниот парламент Чл.119: Тајно гласање за локална влада	A.18.1.94
Молдова	Чл.2: Суверенитет на народот Чл.4: Заштита на човековите права Чл.16: Рамноправност пред законот, наведени основи (вклучително и полот) Чл. 38: Тајно гласање, право на глас	A.1.7.94
Полска	Чл.32: Рамноправност пред законот (општо) Чл.33: Еднакви права на мажите и жените; еднакви можности за мажите и жените, вклучително и здобивање со функција Чл.62: Право на глас Чл.96: Тајно гласање за парламентарни избори Чл.97: Тајно гласање за избори за Сенатот Чл.169: Тајно гласање за локални избори	B.30.7.80
Романија	Чл.4: Недискриминација врз наведени основи (вкл. и полот) Чл.16: Рамноправност пред законот Чл.34: Право на глас Чл.59: Тајно гласање Чл.120: Избори за локална влада	B.7.1.82
Руска федерација	Чл.2: Заштита на човековите права Чл.19: Еднавост на правата, наведени основи (вкл. и полот); еднакви права и можности меѓу жените и мажите) Чл.32: Право да избираат и да бидат избрани во владини тела Чл.81: Тајно гласање за претседателски избори Чл.96: Избори за Думата	C.23.1.81
Словачка Република	Чл.11: Најважните меѓународни спогодби за човекови права Чл.12: Рамноправност; гарантирање на права од наведените категории (вкл. и полот) Чл.30: Тајно гласање и еднакво право на глас	D.28.5.93
«поранешна југословенска Република Македонија»	Чл.8: Признавање на граѓанските права Чл.9: Рамноправност пред законот, наведени основи (вкл. и полот) Чл.22: Право на глас; тајно гласање	D.18.1.94
Украина	Чл.3: Гарантирање на човековите права Чл.21: Рамноправност (општо) Чл.24: Недискриминација, наведени основи (вкл. и полот); еднакви можности меѓу жените и мажите Чл.70: Право на глас Чл.71: Тајно гласање	C.12.3.81

За CEDAW: A = Пристапување; B = Декларации/резерви; C = Резерви подоцна повлечени; D = Сукцесија

Извори: www.psr.keele.ac.uk/const.htm, консултирани на 2 декември 2001 година; www.un.org/womenwatch консултирани на 4 декември 2001 година.

Второто објаснување, понудено во определени случаи, сугерира дека жените се помалку писмени од мажите и заради тоа им е потребна помош во давањето на нивниот глас. Ова објаснување дава лажна претстава за едно побазично сфаќање на општествената улога на жените, односно дека политичките и јавните дејности се зачувани за мажите. За целосна анализа на ова објаснување потребен е значителен број детални информации специфични за односната земја, разложени по регионална и етничка основа, што ги надминува рамките на оваа студија. Сепак, едно истражување на показателите на макро план кои се однесуваат на половите упатува на тоа дека севкупно, иако жените се помалку економски, политички и општествено привилегирани од мажите, тие се присутни на работното место и во одлучувањето, и општо земено, се подеднакво писмени како мажите (табела 2). Со исклучок на Молдова, жените во овие земји се здобиле со право на глас во почетокот или во средината од XX.век. Жените се присутни при одлучувањето во политиката и во економскиот живот, обезбедувајќи своја улога и барајќи место во јавниот живот. Иако моќта за заработка на жените е само една половина до две третини од онаа на мажите, барем една половина од сите работоспособни жени учествуваат во платеното вработување. Покрај тоа, со исклучок на Албанија, Босна и Херцеговина и во помал обем Романија, нивото на писменост кај жените е слично со она на мажите.

Така, наведените показатели го зајакнуваат согледувањето дека семејното гласање е проблем во специфични средини и веројатно меѓу посебни етнички групи во Европа каде општествено–економскиот профил на жените можеби не е толку напреден како што е прикажано во табела 2. Заради тоа, сите иницијативи за справување со проблемот мора да се засноваат на истражување што ќе биде карактеристично за односната земја, кое ќе ја идентификува основната причина за семејното гласање и посебните географски и општествени средини во кои тоа претставува проблем.

Справување со проблемот

Семејното гласање е тешко и цувствително прашање. Тоа бара внимание од повеќе различни цинители, вклучително и од Советот на Европа, одделните земји–членки, невладините организации кои работат на градење на демократијата и организатори на обука за избори. Суштината во справувањето со овој проблем е тешкотијата на независното набљудување на изборите во земјите–членки на Советот на Европа да обезбеди дека оваа практика се намалува. Подеднакво проблематично во одредени примери е и тоа да се натераат владите на земјите–членки да признаат дека проблемот постои и кај нив. Тоа во еден дел може да се должи на спротивставувањето на раководните органи да признаат дека жените се жртви на предрасуди и стереотипи што ги ограничуваат до состојба на

Табела 2: Политички, образовни и економски нерамноправности меѓу жените и мажите, 2000 година

Земја—членка	Право на жените да гласаат	Прагматички Жени	Прагматички Жени, вниши функционери и менаџери (% од вкупен број)	Женска работна сила во %	Приход заработен од жени како пропорција од приход заработен од мажи	Стапка на неписменост кај возрасните во %	
						Мажи	Жени
Албанија	1920	6	-	41	-	9	23
Ерменија	1921	3	-	48	-	1	3
Азербејџан	1921	11	-	43	-	-	-
Босна и Херцеговина	1949	7	-	38	-	2	12
Бугарија	1944	26	-	48	-	1	2
Хрватска	1945	21	26	44	.55	1	3
Чешка Република	1920	16	23	47	.64	-	-
Естонија	1918	18	35	49	.63	-	-
Грузија	1918, 1921	7	-	47	-	-	-
Унгарија	1918	8	34	45	.57	1	1
Латвија	1918	17	39	50	.65	0	0
Литванија	1921	11	39	48	.67	0	1
Молдова	1978, 1993	13	-	49	-	1	2
Полска	1918	20	34	46	.61	0	0
Романија	1929, 1946	11	26	44	.58	1	3
Руска Федерација	1918	8	37	49	.63	0	1
Словачка Република	1920	13	32	48	.65	-	-
Словенија	1945	12	31	46	.61	0	0
«Поранешна југословенска Република Македонија»	1946	7	-	42	-	-	-
Украина	1919	8	38	49	.54	0	1

Забелешка: – означува дека нема информации.

Извор: Показатели за човековото развој на ОН во Извештајот за човековото развој на ОН од 2001 година на www.unhcr.org/hdr/2001, консултиран на 12 декември 2001 година; база на податоци на Интерпарламентарната унија за жените во парламентот на www.ipu.org, консултирана на 12 декември 2001 година; статистика на Светската банка на www.genderstats.worldbank.org.

потчинетост, со подготвени објаснувања за «културни исклучоци», криејќи една сериозна манифестација на неправедно постапување. Меѓутоа, слободното и тајно индивидуално гласачко право на жените мора да се прифати во сите демократски општества. Спротивното на тоа е неуспех за демократските изборни искуства и намалување на демократската законитост на една власт на национално, регионално или на локално ниво. Како што стои во Пекиншката платформа за дејствување на Обединетите нации:⁵

Давањето власт и независност на жените и подобрувањето на општествениот, економскиот и политичкиот статус на жените е основа за постигнување на транспарентна и одговорна власт и администрација и одржлив развој во сите средини од животот ... без активно учество на жените и вклучување на перспективата на жените на сите нивоа на одлучување, не може да се постигнат целите за рамноправност, развој и мир.

Во светлината на наведеното, понудени се за разгледување следните препораки за елиминирање на практиката на семејно гласање.

Совет на Европа

Советот на Европа има силна позиција да промовира поддршка на највисоките стандарди на демократските изборни практики во земјите–членки, а тоа може да го направи преку повеќе иницијативи подготвени за поддршка на институционалниот и индивидуалната демократска способност, како што е опишано подолу:

1. Дејствувајќи преку својот Конгрес на локални и регионални власти во Европа, Советот на Европа може да го поттикнува збратимувањето на локалните и регионалните власти меѓу земјите–членки, меѓу другото и како средство за поддршка на најдобрите демократски изборни практики. Збратимувањето би можело исто така да го олесни зближувањето на жените со слична етничка, религиозна или културна заднина за споделување искуства за изборниот процес и за вклучување во еден неформален процес на подигање на свеста за правата на жените како политички граѓани.
2. Парламентарното собрание на Советот на Европа во својата тековна работа може да обрне внимание на несоодветноста на практиката на семејно гласање при учеството на жените и мажите во политиката и во јавниот живот.
3. Дејствувајќи во соработка со Собранието и со Конгресот, Управниот комитет за рамноправност меѓу жените и мажите (CDEG) може да предложи резолуција до Комитетот на министрите, во која ќе бара поддршка и спроведување

5. Пекиншка декларација и Платформа за акција, усвоени од Обединетите нации на 4–та Светска конференција за жените (Пекинг, 4–15 септември 1995 година), стр. 109.

на најдобрите практики во гласачкото однесување и во изборните закони во демократскиот изборен процес во земјите-членки.

4. Дејсвувајќи во соработка со Собранието и со Конгресот, CDEG може да наложи истражување за пронаоѓање на најдобрата практика и ефикасни стратегии во однос на програмите за подигање на свеста за правата на жените како политички субјекти.

5. Комитетот за социјална кохезија на CLRAE може да ги предупреди останатите релевантни статутарни комитети на Конгресот за оваа практика и со нив да развие усогласена програма за акција за елиминирање на семејното гласање, вклучувајќи и набљудувачи на изборите, организации за градење на демократијата и женски НВО.

6. Преку соодветни канали (како што е CLRAE), Советот на Европа може да ги поддржува активностите на НВО што работат на градење на демократијата и женските организации во подигањето на свеста за правата на жените како политички субјекти на локално ниво, вклучително и нивното право на глас.

7. Значењето на семејното гласање како лишување од правото на глас на жените и како форма на изборен фалсификат треба да се нагласува во обуката за набљудување на избори и во брифинзите што ги спроведува Советот на Европа.

8. Да се ефектуира декларацијата усогласена на 4-та Европска министерска конференција за рамноправност меѓу жените и мажите (Истанбул, 1997 година), а особено заложбата да се «обезбеди дека реализацијата на рамноправноста меѓу жените и мажите е дел од мониторингот за исполнувањето на демократските обврски од страна на земјите-членки.»

9. Сироко доставување на извештаи⁶ на Советот на Европа за успешни практики и стратегии за достигнување на рамномерна застапеност на половите во процесите на политичко и општествено одлучување. Тоа би можело да биде придружено со семинари за политичките права на жените, организирани во соработка со локалните женски НВО и со агенции за градење на демократијата.

10. Поттикување на националните делегации да го постават проблемот со семејното гласање во нивните парламентарни комитети за права на жените и во нивните министерства што се одговорни за изборното право и за правата на жените.

11. За проблемот со семејното гласање да се зборува на состаноците за европско ниво согласно Пекиншката платформа на ОН за акција.

6. Види *Going for gender balance*, Council of Europe Publishing, 2002

Земјите–членки

Земјите–членки веќе се уставно и правно обврзани за одржување на демократските изборни практики, вклучително и рамноправните гласачки права на жените и мажите. Нивното внимание сега треба да се насочи кон реализирање на следните заложби:

1. Изборното право да содржи клаузула со која службените лица во текот на изборите да имаат законска одговорност доколку не ги поддржуваат демократските гласачки практики. Членовите на изборната комисија треба да бидат свесни за ризикот од строга казна доколку се открие фалсификат во некое изборно место за кое се тие одговорни. Оваа казна треба да се изрекува за семејно гласање како и за други кршења на изборното право.
2. Службените лица во текот на изборите треба да бидат целосно обучени за спроведување на демократски избори, со ставање акцент на важноста на индивидуалното гласање, на тајноста на гласањето, како и на нултата толеранција за практиките кои отстапуваат од овие принципи.
3. Службените лица во текот на изборите треба да имаат соодветна логистицка и кадровска поддршка што ќе им овозможи да ги извршуваат своите задачи во согласност со најдобрите демократски практики.
4. Изборната комисија и службените лица во изборите треба ригорозно да ги спроведуваат демократските процедури.
5. Треба да се обрне внимание на присуството во нелокални членови на изборните одбори во региони каде е најверојатно дека ќе се појави семејно гласање (на пример, селските средини).
6. Постапките за жалби треба да бидат достапни, лесно разбирливи и итно проследени, што подразбира ефикасна истражна постапка.
7. Кампањите за јавно информирање треба да се спроведуваат пред изборите, што ќе ја нагласат важноста на индивидуалното право на глас и семејното гласање како неприфатлива и незаконска практика. Тие можат да имаат форма на образување за правата на жените, вклучително и гласачките права, како и да бидат дел од поопшти програми за образование на населението за демократијата. Жените поставени на места каде се донесуваат одлуки треба да се користат како клучни модели и како предводнички за правото на жените на глас и за учество во демократскиот процес на одлучување.
8. Политичките партии треба да бидат обврзани да развиваат програми за демократско образование, кои ќе вклучуваат модели за рамноправност меѓу половите за да би можеле да бидат финансирани од државата.

9. Женските групи во политичките партии треба да се поттикнуваат и поддржуваат да работат на проблемот со семејното гласање.
10. Во училиштата треба да се обезбеди еднакво образување за општо граѓанство, со акцент врз рамноправноста во правата меѓу жените и мажите во политичката, граѓанската, општествената и економската сфера. Овие програми треба да се стремат да се осврнуваат на локалните традиции и културни практики и сфаќања кои ги поставуваат жените и девојките кои се во подредена положба.
11. Образувањето за описменување треба да биде основно право за сите, со еднаков пристап до целосни можности за целосно образование за жените и девојките од сите слоеви и идентитети.
12. Локалните и регионалните власти да промовираат свест за еднаквите политички и граѓански права на жените и да ги промовираат најдобрите гласачки практики преку печатените и електронските медиуми, семинари, јавни кампањи. Овие програми да ги опфатат односот и јазикот спротивни на рамноправноста меѓу половите и како модел да ги усвојат кампањите за подигање на свеста кај медиумите создадени од Gender Task Force на Пактот за стабилност.
13. Невладините организации што работат на градење на демократијата треба да се поддржуваат, а националните, локалните и регионалните влади да им помагаат во нивната работа. Ним посебно треба да им се помага во образувањето и во информирањето на населението за индивидуалните избирачки права.
14. Гласачките ливчиња треба да се соодветни на потребите на гласачите – на пример, двојазични гласачки ливчиња, партиски симболи на гласачките ливчиња – што ќе им овозможи на жените гласачи да донесат индивидуална одлука при гласањето без да бараат помош од други.
15. Владите на национално ниво треба да усвојат политичка изјава со која ќе објаснат дека жените имаат подеднакво право да гласаат како и мажите и ќе го забранат одрекувањето на правото на жените да го дадат својот глас.
16. Владите на национално ниво треба да организираат истражување кое ќе ги испита причините и обемот за семејното гласање и врз основа на сознанијата да состават национална програма за елиминирање на оваа практика, со временски рокови, цели и механизми за мониторинг.
17. НВО треба да ги развијат своите активности како групи за притисок кои работат за рамноправност во политичкиот процес, со посебно потенцирање на еднаквост на жените во правото да гласаат.

18. НВО треба да иницираат и/или развијат активности и програми за обука чија цел е информирање на жените за нивните граѓански и политички права. Како модели може да се користат програмите како што е програмата «Developing Active Women’s Citizenship» на Gender Task Force на Пактот за стабилност.

19. НВО треба да ги набљудуваат изборите во нивните подрачја за да го проценат обемот на учеството на жените во гласањето и да поднесат извештај до изборната комисија во однос на моделот за учеството на жените и за обемот до кој жените биле слободни при давањето на својот глас насамо.

20. Женските НВО треба да се поттикнуваат и поддржуваат со сите соодветни средства да се поврзуваат во мрежи со НВО за градење на демократијата заради собирање на искуства, знаење и стратегии за поддршка на гласачкото право на жените.

21. Владите (национални, регионални, локални) треба да го поддржуваат ширењето на програмите «Women can do it» («Жените можат тоа да го направат»), за политичко подигање на свеста и за давање политички овластувања на жените од најниското локално до највисокото национално ниво, создадени преку Gender Task Force на Пактот за стабилност за региони каде е присутно семејното гласање.

Давање овластувања на жените како политички субјекти

Оваа студија за семејното гласање јасно покажува дека жените не се доволно овластени за да ги користат своите политички права. Оваа ситуација резултира со комбинација од директно отфрлање на нивните права како жени гласачи и од сопствениот недостаток на свест кај нив за своите права како политички субјекти. Во овој дел се опишани повеќе нови практики кои имаат потенцијал да го зголемат знаењето на жените за нивните права како политички субјекти и да им се даде овластување да го користат својот демократски избор кога ќе се најдат пред гласачката кутија. Тие се избрани да одразуваат замислени патишта за подигање на политичката свест кај жените и за негување на довербата во користењето на нивните права. На нив не треба да се гледа како на единствени активности од овој вид.

«поранешна југословенска Република Македонија» и Турција: работење со жените од селските средини

Еден од проблемите во работата поврзана со рамноправноста меѓу половите во општествата или етничките групи кои се придржуваат на традиционалните практики е дека на жените ретко им е дозволено да се дружат со «странци» без присуство на машки роднини. Во текот на истражувањето на проблемот на семејното гласање, стана јасно дека тоа честопати претставува најголема пречка во активностите за подигање на свеста од најниско до највисоко ниво. Една активистка на НВО која

работеше на прашања поврзани со развојот и со човековите права во албанската заедница во «поранешната југословенска Република Македонија» ја опиша својата стратегија за придобивање на наклоноста на жените и истовремено за обесхрабрување на мажите за нивно присуство. Таа констатирала дека има едно одредено прашање за кое мажите не сакале јавно да зборуваат, а тоа прашање е здравјето на жените. Таа го користела тоа прашање како начин да ги собере жените заедно, а откако ќе завршел разговорот за женските здравствени проблеми, групата би го свртела своето внимание на други политички прашања од практично значење за животот на жените.

Оваа стратегија е слична со онаа што ја користела друга жена–партиски активист во рурална Турција за време на изборната кампања во 90–тите. Новата, прорелигиозна Партија за благостостојба (основана во 1983 година) се стремела да се здобие со поддршка за изборите и шефот на провинцискиот огранок на партијата се вратила во своето родно село во западна Турција близу градот Бурса. Таму таа замолила една роднина да организира средба на жените кога мажите биле на кафе. Жените од соседните села исто така дошле на средбата, на која таа водела кампања за гласови за својата партија. Кога се пребројувале гласовите, Партијата за благостостојба поминала исклучително добро во селото и околината, што за многумина било вистинско изненадување!⁷

Овие два примери илустрираат дека честопати постои потреба од креативни стратегии за да се добие пристап до селските жени, особено кога живеат во традиционални заедници. Ефикасноста на овие стратегии за пристап зависи од повеќе важни согледувања, од кои прво е до вербата и сфаќањето на доверливоста внатре меѓу групата и меѓу групата и активистот. Второ согледување е дека активистот е познатик или познат на жените. Третото согледување што треба да се има предвид е дека тоа претставува само прв чекор во добивањето пристап до жените кои заради обичаите и практиката водат многу прикриен живот. За тоа е потребно активистот/НВО да има план што прогресивно ги овластува жените да ги бранат своите политички права.

Сепак оваа стратегија, доколку е придружена со јавни кампањи за правата на гласачите насочени кон жените и мажите, може да биде корисно средство во образувањето на жените за нивните политички права.

7. За оваа информација, благодарност до професор Yesim Arat, член на Групата специјалисти за рамномерно учество на жените и мажите во процесот на политичко и јавно одлучување.

*Босна и Херцеговина: «Жените гласачи можат тоа да го направат»
(«Women voters can do it»)*

Концептот на овластување на жените како гласачи е познат во Југоисточна Европа и многу земји од овој регион создаваат спектар на стратегии за оваа тема. Проектот на Босна и Херцеговина е амбициозен и е создаден со цел да го зголеми учеството на селските жени–гласачи на општите избори во Босна и Херцеговина во 2002 година и се планира да се изведува од март до декември. Тој посебно наведува три цели:

- да се зголеми одзивот и да се намали бројот на неважечки гласачки ливчиња кај селските жени–гласачи и истовремено да се врши проверка на регистрирањето на жените–гласачи;
- да се подигне свеста во селските подрачја за тајноста на гласањето и да се намали проблемот со семејното гласање;
- да се зголеми разбирањето во селските средини за новиот Закон за избори во Босна и Херцеговина.

Проектот создаден од Gender Task Force на Пактот за стабилност се однесува на вистинската реалност за недостатокот на свест кај селските жени за гласачкиот процес и за нивната нова улога во демократските избори, а оттаму и расиреноста на семејното гласање. Оваа иницијатива е преземена од Gender Task Force и една коалиција од политички свесни женски НВО и ќе ги овласти локалните жени од четириесет заедници во Босна и Херцеговина. Работниците на терен исто така ќе вршат истражување за регистрирањето на жените–гласачи во селата овозможувајќи во овие села да се одржуваат средби за подигање на свеста на гласачите. Жените ќе бидат информирани за новиот Закон за избори и ќе им се дадат основни информации за тоа каде се наоѓа нивното гласачко место и како да го пополнат гласачкото ливче. Каде што е можно, локалните жени–општински советници ќе бидат поканети да се приклучат и да се сретнат со своите женски избирачи, додека селските жени ќе добијат дополнителни можности да се среќаваат и разговараат. Овој проект повикува на повисоко ниво на кординација. Со него ќе управува национален проектен одбор од дваесет лица. Регионалниот центар на Gender Task Force во Загреб ќе врши сеопфатна супервизија, мониторинг и оценување на проектот. Gender Task Force за Босна и Херцеговина ќе го спроведува проектот преку локални партнери, под раководство на проектниот одбор.

Техниката «*Women can do it*», развиена во Норвешка, е сеопфатно средство за обука за жени–политичари, но функционира и како предизборна техника за подигање на свеста. Во овој пристап за работата се обучени неколку обучувачи/активисти и тие обучуваат други за да бидат свесни за потенцијалот на жените во политиката и да ги развиваат нивните вештини. Неочекувана споредна појава е тоа што многу од

обучувачите самите станаа политички кандидати. Примерот на Хрватска подолу го илустрира можностите на оваа стратегија.

Хрватска: иницијативи «Жените можат тоа да го направат» («Women can do it»)

Во 1997 година пет хрватски жени реализираа обука «Жените можат тоа да го направат» во Будимпешта и своите идеи ги донесоа дома за да започнат со обука на хрватските жени. Оттогаш, секоја година се обучуваат се повеќе обучувачи и локалните средби за обука се проширија достигнувајќи до мали групи на жени во многу места. Секој обучувач се здружува со друг за да се согласат да организираат најмногу три локални средби за обука во нивниот регион. Пред почетокот на локалните избори во 2001 година, околу осумдесет одвоени еднодневни сесии за обука им овозможува на жените да се здобијат со основните познавања за рамноправноста меѓу половите и за потребата од повеќе жени во политиката. Многу од локалните акции за обука беа поддржани од машки политичари и од градоначалници.

Покрај обуката «Жените можат тоа да го направат», беа организирани и други активности. Женските групи како «БаБе» («Биди активиран, Биди еманципиран») и Центарот за женски студии организираа семинари и работилници за обука на жените околу дебатните техники, појавувања и говорење пред јавноста. Овие активности беа поддржани со една рекламна кампања која ги поттикнуваше гласачите да гласаат за жени, која користеше посебни кеси за пазарење, бецови, постери, летоци и телевизиски спот. Сето тоа се дистрибуираше со автобуска тура во дваесет и три града во рок од дванаесет дена, во придружба на една музичка група, што помогна да се зголеми вниманието на медиумите. Комбинираните напори вродија со плод: локалните избори забележаа зголемување на бројот на жените на ниво на советници од 4% на 20%. Голем дел од избраните жени ги посетуваа сесиите за обука «Жените можат тоа да го направат».

Предноста на една програма како што е «Жените можат тоа да го направат» е дека тоа им дава сила на жените да станат активни политички субјекти – преку поттикнување да ги поддржуваат женските кандидати или нивно запознавање со вештините потребни за претставничка функција. Тоа исто така ги зголемува и општите очекувања меѓу жените дека тие имаат еднакво право да учествуваат во политичкиот живот со мажите. Ова познавање, на подолг рок, може да ја елиминира практиката на семејно гласање. Во меѓувреме може да се преземаат други мерки за поттикнување на жените да развијат чувство за своите политички права и властувања.

Сојузна Република Југославија: «Излезете и бидете активни» («Go out and be active»)

Во 2000 година, се презема голем број активности за поттикнување на подигањето на свеста меѓу жените, со цел да се зголеми учеството на жените како гласачи пред изборите во септември и декември. «Излезете и бидете активни» («Go out and be active» или Гоба) имаше за цел да го сврти вниманието на жените како специфична група и да им овозможи да ја надминат политичката апатија. Траеше пет месеци, а беше имплементирана од една широка коалиција на женски групи и други НВО, независно од политичките партии. Активностите главно се состоеја од рекламни кампањи со билборди, налепници, летоци, копчиња, промотивни материјали како капчиња, торби и маици, радио–динглови, соопштенија за медиумите и една веб–страница. Директните акции сконцентрирани во градовите беа многу креативни и привлекоа значително внимание на медиумите. Тука може да се спомене закачувањето на жица за сушење алишта преку главниот плоштад во Белград со постери и летоци од сите женски групи кои учествуваат. Исто така, во некои други градови се организираа настани и приредби, а во рамките на кампањата меѓу првите почна да се лепат постери по објавувањето на изборите. Како резултат на овие напори, одзивот на жените гласачи се зголеми и беше еднаков со бројот на мажите.

II. ПРИМЕРИ НА СЕМЕЈНО ГЛАСАЊЕ

Во продолжение се дадени извадоци од извештаи за практиката на семејно гласање, онака како што се забележани од Конгресот на локални и регионални власти во Европа (CLRAE), Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ) и нејзината Канцеларија за демократски институции и човекови права (ОДИХР) и Парламентарното собрание на Советот на Европа.

Албанија

*Парламентарни избори, 24 јуни – 19 август 2001 година
ОБСЕ/ОДИХР*

Принципот на рамноправност меѓу жените и мажите е обезбеден во член 18 од албанскиот Устав: «сите се рамноправни пред законот» и «никој не може да биде дискриминиран од причини каква што е полот . . .» Според еден извештај за рамноправност меѓу половите подготвен од Програмата за развој на Обединетите нации (UNDP), законодавството на Албанија го предвидува концептот на рамноправност меѓу жените и мажите, но не и концептот на еднакви можности. Системот не го зема предвид тоа што доколку жените треба да се здобијат со еднакви можности, за тоа се потребни посебни мерки. Досега не се воведени мерки за позитивна акција за зголемување на рамноправноста.

Иако доста активни од најниското до највисокото ниво во албанската политика, како и со гарантиран процент на истакнати внатрешни позиции во неколку партии, жените генерално се соочуват со тешкотии при изборот за кандидати и при добивавањето до водечки позиции во политичките партии. Само 78 од 1.114 кандидати (7%) кандидирани за избор според мнозинскиот систем и 120 од 823 кандидати (15%) на пропорционалните листи беа жени, со многу помал број на позиции што се доволно високо на листата за да има реални можности да бидат избрани. Единствено Либералната алтернативна партија постави жена на врвот од својата партиска листа. Жените исто така беа недоволно застапени во административните структури за изборите. Ниту еден член од целата Централна изборна комисија (ЦИК) не беше жена и само 7% од членовите на општинските изборни комисији и 8% од членовите на комисиите во гласачките места што беа посетени од меѓународните набљудувачи на 24 јуни, беа жени. Изборниот закон не предвидува позитивна дискриминација во корист на жените.

Меѓутоа, скоро сите политички партии и коалиции во своите политички програми вклучија делови за прашањата поврзани со рамноправноста меѓу половите, а некои организираа и изборни настани чија цел особено беа жените гласачи. За некои од

овие настани имаше извештаи во националните весници. Средствата за јавно информирање исто така ги има за цел жениите гласачи со повеќе специјални програми во кои учествуваа истакнати жени политичари.

Изборните резултати според мнозинскиот систем покажаа дека со место се здобија само седум жени. Едно дополнително место беше дадено на една жена кога беа доделувани «компензационите» мандати. Затоа, новиот парламент вклучува осум жени (5,71%), во споредба со единаесет во малку поголемиот парламент од 1997 година, бројка што не ја претставува нивната вистинска сила во албанското општество.

Препораки – учество на жените во изборниот процес

1. Политичките партии треба да размислат за мерки за поттикнување на поголемото учество на жените во изборите. Тука треба да се вклучи поголема транспарентност при изборот на кандидатите, посебни мерки за зголемување на бројот на жени кандидати на повисоки позиции на листите и зголемување на бројот на жени во централните и локалните комисии.
2. Треба да се организира обука на членовите на комисиите во гласачките места за да се нагласи дека нема да се дозволува групно гласање. Образовните програми на гласачите треба на жените да им ја објаснат важноста на сопствениот избор при давањето на својот глас.

Локални избори, 1 и 15 ноември 2000 година ОБСЕ/ОДИХР

Општо земено, повеќето членови на комисиите во гласачките места добро ги извршуваа своите задачи, во духот на соработка, што на гласачите им овозможи да го дадат својот глас слободно во текот на целиот ден. Меѓутоа, на денот на изборите беше јасен недостатокот од обука кај комисиите во гласачките центри, како резултат на нивното задоцнето основање. Копиите од изборниот закон и од прирачникот за обука беа доставени заедно со гласачките материјали и членовите на комисиите во гласачките центри мораа на самото место да учат како да го водат гласчкиот ацентар. Набљудувачите известија дека комисиите во гласачките центри честопати не ги почитуваа како што треба постапките за обележување на гласачите со мастило и дозволуваа обемно семејно гласање согласно локалната традиција.

*Извештај за локалните избори во Албанија, 1 и 15 октомври 2000 година
CLRAE, CG/CP (7)13 rev.*

Прв круг

46. На денот на изборите беа забележани следните општи неправилности:

- «Семејното гласање» беше забележано во најголемиот дел од набљудуваните центри, што е спротивно на принципот на тајно гласање. Претседавачите на комисиите во гласачките места честопати немаа волја да интервенираат за тоа прашање, повикувајќи се на «културни традиции».

Втор круг

73. Друго општо прашање што беше важно за делегацијата на Конгресот беше честопати забележаното «семејно гласање», односно сопруга и сопруг или татко и деца одат заедно во гласачката кабина и заедно ги пополнуваат гласачките ливчиња. Ова секако е спротивно на идејата за тајност на гласањето и уште повеќе го попречува индивидуалното право на глас на многу жени и млади луѓе.

74. Кога беа прашувани за ова, комисиите во гласачките места честопати не реагираа бидејќи сметаат дека тоа претставува културна традиција или назначуваа дека многу од жените или младите луѓе не знаат да читаат и пишуваат. Втората идеја се чини дека не е многу веројатна и во секој случај треба да биде наведена во записникот на Комисиите во гласачките места, што не беше случај. Затоа, би било особено важно за ова прашање да се образуваат и комисиите во гласачките места и гласачите.

*Референдум за Уставот (22 ноември 1998 година)
ОБСЕ/ОДИХР*

Исто така, имаше случаи главата на семејството да се потпишува за целото семејство. Покрај тоа, семејното или групното гласање сеуште е вообичаено и се појави скоро во 30% од набљудуваните гласачки места. Ополномоштеното гласање и отвореното гласање се појавија во околу 2% од набљудуваните гласачки места.

*Извештај за набљудувањето на предвремените локални делумни
избори во Албанија (шеснаесет гласачки места) 21 јуни 1998 година и
(втор круг) 28 јуни 1998 година
CLRAE, CG/BUR (5) 61*

Доста често, во голем број избирачки места, повеќе лица влегуваа истовремено во гласачката кабина: понекогаш како придружба на постари лица, понекогаш двојки

или татковци и ќерки. Дури и да се има предвид прашањето на «култура», треба да се прават обиди за постапно менување на менталниот склоп за да се осигури дека секој гласач навистина има право на индивидуално тајно гласање.

*Парламентарни избори, 29 јуни – 6 јули 1997 година
ОБСЕ/ОДИХР*

Во средини каде имаше тешкотии, најголемиот дел од проблемите беа незаверени или непотпишани гласачки ливчиња, семејно гласање и несоодветно запечатени гласачки кутии. Тие не може да се сметаат за сериозни прекршувања. Само во мал број случаи тешкотиите може да се опишат како акутни.

*Информативен извештај за парламентарните избори во Албанија
(29 јуни и 6 јули 1997 година)
Парламентарно собрание, Док. 7902, Додаток I, септември 1997 година*

109. На младината, образованието и на културата мора да им се дадат посебни насоки и поттик. Жените во Албанија се соочени со многу проблеми и се особено ранливи за сите видови експлоатација.

*Набљудување на локалните избори во Албанија, 20 и 27 октомври 1996 година
CLRAE, CG/BUR (3) 52 rev.*

41. Други неправилности беа забележани од многу помалку сериозна природа и немаат некои сериозни последици врз резултатот. Тука спаѓаат . . . сопруг и сопруга гласаат заедно . . . што најмногу беше присутно во помалите села.

*Парламентарни избори, 26 мај и 2 јуни 1996 година
ОБСЕ/ОДИХР*

Неколку тимови известија за лица што гласаат со неколку гласачки ливчиња и во многу случаи семејното гласање беше правило, а не исклучок. Семејното гласање може до некој степен да се разбере во земјите со куса традиција на гласање. Под никакви околности не може да се прифати кога службените лица во избирачките места издаваат неколку гласачки ливчиња на еден гласач, како што беше честопати забележано на денот на гласањето.

Ерменија

*Парламентари избори, 30 мај 1999 година
ОБСЕ/ОДИХР*

Во 17% од набљудуваните места беше известувано за семејно/колективно гласање.

*Извештај за активностите на Бирото на Собранието и Постојаниот комитет – Информативен извештај за претседателските избори во Ерменија (16 и 30 март 1998 година)
Парламентарно собрание, Док. 8058 Додаток IV, 20 април 1998 година*

21. Забележани се следните основни нерегуларности:

- беше забележано и потврдено дека во гласачките места има присуство на униформирана и цивилна тајна полиција, која се обидуваше индиректно да влијае на гласачите и чие присуство за нив беше заплашувачко;
- безбројни случаи на колективно «семејно» гласање, вообичаена практика во ерата на Советскиот сојуз и остатоците од неа; . . .

Втор круг

32. Во основа, забележаните нерегуларности беа повторување на недостатоците пренесени од првиот круг. Повторно имаше безброј примери на семејно гласање, а повремено и преполнетост на некои од гласачките места, што го отежнување контролирањето на гласачките кутии. Покрај тоа, некои гласачки места не беа соодветно означени (недостаток од национални знамиња на влезот), што се чини немаше влијание врз локалното население кое очигледно добро знаеше каде се наоѓаат местата. Претседавачот овие нерегуларности ги оквалификува како минорни и без можност да имаат влијание врз исходот од гласањето.

*Претседателски избори, 22 септември 1996 година
ОБСЕ/ОДИХР*

Од набљудувачите особено се бараше да внимаваат на појавите на повеќекратно гласање (семејно гласање) во гласачките места. Иако многу набљудувачи известија дека претседавачот на комисијата за претседателски избори рекол дека некои гласачи се обиделе да гласаат за други членови од семејството, тоа беше забележано само во 3% од посетените гласачки места. Во многу мал број избирачки места (2.6%) на гласачите им беше дозволено да гласаат без некој од признаените документи за идентификација со фотографија.

Азербејџан

Парламентарни избори, 5 ноември 2000 година и 7 јануари 2001 година ОБСЕ/ОДИХР

Набљудувачите известија за бројни примери на гласање надвор од гласачката кабина, а повремено членовите на комисиите за претседателски избори и други лица се наметнуваа врз приватноста на гласачите или на друг начин се обидуваа да видат како гласале гласачите. Во забележително голем број формулари за извештаи (12,3%) беше назначено дека некои гласачи покажувале претходно заокружени гласачки ливчиња пред да ги спуштат во гласачката кутија. Мажите често гласале во име на сопругите, а понекогаш и за целото семејство. На други места, гласачите покажувале повеќе пасоши и добиле повеќе гласачки ливчиња.

Извештај за локалните избори во Азербејџан, одражни на 12 декември 1999 година

CLRAE, CG/Bur (6) 184

(Б)еа забележани повеќе сериозни нерегуларности:

- неовластени лица беа присутни во гласачките места и се однесуваа наметливо кон работата на службените лица и кон гласачите;
- неусогласеност меѓу бројот на потписите регистрирани во гласачкиот список и гласовите во гласачките кутии;
- полнење на гласачките кутии;
- обиди за «мобилизирање» на претседавачот на Комисијата за претседателски избори, кој се чини дека сметаше дека таквото дејствие е препорачливо;
- неовластена употреба на мобилната гласачка кутија;
- лошо управување со неискористените гласачки ливчиња;
- некои локални набљудувачи беа спречени во нивните активности;
- додавање на дополнителни гласачи на официјалниот список во текот на денот на изборите;
- избирачките места често не беа отворени на време;
- изборна пропаганда беше прикажувана во гласачките места;
- манипулирање со гласачките ливчиња за време на гласањето;
- тешкотии во постапката на броење;
- семејно гласање;
- неконтролирани гласачки кутии.

*Парламентарни избори и уставен референдум, 12 ноември 1995 година
ОБСЕ/ОДИХР*

Многу глави на семејства, особено во внатрешноста на земјата, сметаа дека имаат право да гласаат за своите сопруги и деца. Како што е познато, семејното гласање е традиција во Азербејџан.

Меѓутоа, тоа е кршење на изборниот закон, а во некои примери, луѓето гласаа и за соседи. Во еден случај во јужниот дел од земјата, еден набљудувач видел човек како дава дваесет пасоши и добива исто толку гласачки ливчиња. Покрај тоа, семејното гласање не е само културен феномен, туку има и важни политички импликации. Официјалното прифаќање на распространетото повеќекратно гласање на денот на изборите беше силно спротивставено на стриктното почитување на законот за време на изборната кампања од страна на изборните органи, кога истите не ги прифатија потписите затоа што едно лице е потпишано за неколку членови на семејството. Во целина, повеќекратното гласање го оправда исклучувањето на кандидати и партии од страна на Централната изборна комисија, што беше основа за да се утврди дека изборите ги исполнија условите за да нивниот исход биде валиден.

Босна и Херцеговина

*Извештај за изборите во Босна и Херцеговина (11 ноември 2000 година)
CLRAE, CG/BUR (5) 54 rev.*

(Д)елегацијата на CLRAE забележа некои недостатоци, вклучително и забуни во гласачките списоци, односно тешкотии за некои гласачи да го најдат вистинското гласачко место. Употребата на гласачките кутии не беше унифицирана: во некои гласачки места истата кутија се користеше за различни видови гласачки ливчиња, додека пак во други постоеја одвоени кутии. Како и во многу други земји од регионот, беше забележано дека мажите и жените заедно влегуваат во гласачката кабина.

*Набљудување на изборите во Босна и Херцеговина (12 и 13 септември
1998 година)*

Парламентарно собрание, Док. 8216, 2 октомври 1998 година

26. Освен семејното гласање, забележано пред се во селските средини, сите набљудувачи беа сведоци на проблеми предизвикани заради отсуството на избирачки списоци во голем број гласачки места при нивното отварање. Во некои гласачки места не беше можно да се гласа до доцна наутро, па дури и попладнето, а во некои случаи не беше можно да се гласа целиот прв ден. Ова беше уште

попоразително бидејќи стануваше главно збор за гласачки места за бегалци, кои вложија значителен напор за да може да гласаат. Покрај тоа, истите проблеми веќе се појавија во истите гласачки места за изборите во 1996 и 1997 година. Треба исто така да се нагласи дека многу луѓе повеќе ги немаше на гласачките списоци во нивните гласачки единици, иако не ја промениле адресата во последните две години. Некои луѓе тврдеа дека иако неколкупати се регистрирале, сеуште ги нема на списоците, а за некои гласачкото место на кое му припаѓаат е променето за разлика од претходните избори. Во некои гласачки места имаше премногу гласачи во споредба со други. Затоа, ОДИХР ги промени гласачите од едно гласачко место на друго во последен момент, што предизвика голема конфузија. Тоа беше прикажано како компјутерски проблем. Ова не дава добра слика за ефикасноста на подготовките на изборите.

Набљудување на регионалните и локалните избори во Босна и Херцеговина (12 и 13 септември 1998 година)
CLRAE, CG/BUR (5) 54 rev.

Имаше забележително намалување на бројот на случаи на влегување на цели семејства во гласачките кабини.

Избори за Националното собрание во Република Српска, 22 и 23 ноември 1997 година
ОБСЕ/ОДИХР

Околу 30% од набљудувачите забележаа во текот на двата дена еден или повеќе примери на семејно гласање – повеќе од едно лице во кабината во исто време. Додека овој проблем главно се должи на желбата на членовите на семејството да гласаат заедно, не задоволува фактот што оваа практика се оправдува како «локална традиција». Таквата практика се обесхрабрува во други слични средини и би можела и тука, бидејќи го компромитира принципот на тајно гласање и во иднина не треба да се дозволува.

Извештај за набљудувањето на парламентарните избори во Република Српска (Босна и Херцеговина) 22 и 23 ноември 1999 година
CLRAE, CG/BUR (4) 147

Севкупниот впечаток на членовите на CLRAE е дека изборите покажуваат одредени локални ставови и традиции.

Не треба да се занемари срдноста на односите меѓу набљудувачите и супервизорите, свечениот аспект на овој граѓански настан и над сè, традицијата на гласање како семејство или како двојка. Што се однесува на последниот аспект,

членовите на делегацијата веруваат дека тоа може да биде последица на стапката на неписменост и на концептот на «глава на семејството», но дека оваа традиција никако не треба да се смета за семејно гласање, што е забрането со правилата и прописите.

Информативен извештај за општинските избори во Босна и Херцеговина (13 и 14 септември 1997 година)

Парламентарно собрание, Док. 7902 Додаток II, 22 септември 1997 година

22. Специфичните услови под кои се одвиваа изборите резултираа со крајно сложена процедура за гласање, особено за гласањето на отсутните лица и гласањето старател. Треба да се пронајдат ефикасни правни лекови за да се обезбеди поедноставување и поголема транспарентност и да се овозможи подобро планирање и предвидување на тешкотиите пред да се организираат следните избори. Тајноста на гласовите зададени преку старател беше реален проблем. Правилата околу семејното гласање исто така треба подобро да се дефинираат.

Бугарија

Парламентарни избори, 17 јуни 2001 година

ОБСЕ/ОДИХР

Групното гласањето и гласањето со полномошник беше на ниско ниво, односно 1.7% и 0.8%. Меѓународните набљудувачи само во четири случаи забележаа дека гласачите не ја користат кабината, или 0.6% од сите забелешки. Во најголем број случаи на хендикепираните лица им беше помагано согласно правилата.

Ad hoc Комитет за набљудување на парламентарните избори во Бугарија

Парламентарно собрание, Док. 9134, 25 јуни 2001 година

И покрај сложениот систем на гласање во Бугарија, каде гласачите избираат од различно обоени гласачки ливчиња за да го дадат својот глас, беа пронајдени релативно мал број неважечки ливчиња, што го нагласува нивото на избирачката образованост во Бугарија. Членовите на комитетот забележаа дека партиите кои користеа слични имиња со коалицијата Национално движење Симеон II, користеа и слични шеми на бои во нивните гласачки ливчиња, што потенцијално ги збунуваше гласачите. Меѓународните набљудувачи регистрираа само неколку примери на семејно или групно гласање и гласање преку полномошник.

Хрватска

*Локални избори, 20 мај 2001 година
ОБСЕ/ОДИХР*

Семејното/групно гласање се дозволуваше во многу региони, а во 10.3% од извештаите имаше забелешки за најмалку една таква појава, додека пак во други 10% од формуларите тоа се случило меѓу два и дваесет пати. Јасно е дека оваа практика е вообичаена во многу региони и избирачките комисии направиле мал или не направиле никаков напор за да го решат тој проблем.

*Ad hoc Комитет за набљудување на парламентарните избори во
Хрватска (3 јануари 2000 година)
Парламентарно собрание, Док. 8624, 24 јануари 2000 година*

12. Повеќе набљудувачи го наведоа проблемот со тајното гласање и гласањето на малцинствата. Тие забележаа дека понекогаш нема гласачки кабинички ниту пликот. Гласањето не беше тајно, имајќи ги предвид различната боја на гласачките ливчиња и постоењето на одвоени гласачки регистри за малцинствата. Семејното гласање беше забележано повремено. Во чувствителните региони беше јавено за инциденти, но изолирани, како што се заплашување на гласачите, тепачки пред гласачките места, а во ретки случаи и присуство на полицијата на самото гласачкото место.

Естонија

*Парламентарни избори, 7 март 1999 година
ОБСЕ/ОДИХР*

Околу 28% од набљудувачите наведоа примери за групно гласање, а уште 9% назначија дека виделе примери на отворено гласање (на пример, надвор од гласачката кабина).

Грузија

*Ad hoc Комитет за набљудување на претседателските избори во
Грузија (9 април 2000 година)
Парламентарно собрание, Док. 8742, 16 мај 2000 година*

(Ч)леновите на комитетот известиле и забележаа многу малку примери на кршење на изборниот процес и за нерегуларности, а најмалку стануваше збор за семејно гласање.

*Парламентарни избори, 31 октомври и 14 ноември 1999 година
ОБСЕ/ОДИХР*

За «групно» или «семејно» гласање беше известно во 21% од забелешките.

*Ad hoc Комитет за набљудување на парламентарните избори во
Грузија (31 октомври 1999 година)
Парламентарно собрание, Док. 8605, 22 декември 1999 година*

23. Семејното гласање беше едно од најчестите прекршувања на Законот за избори во некои региони. На неколку гласачки места набљудувачите видео членови на семејствата како заедно влегуваат во кабините или како еден член на семејството гласа за друг член. Во некои случаи, службените лица во гласачките места го дозволуваа тоа, имајќи ги предвид возраста на гласачот и физичките тешкотии за гласање. Ова прекршување би можело да се објасни со фактот што во времето на Советскиот сојуз на луѓето им било дозволено да гласаат за членови на семејството кои биле болни или отсутни за време на изборите.

Мора да се нагласи дека некои набљудувачи не виделе примери на оваа практика и дека многу од службените лица и локални набљудувачи биле особено внимателни во тој поглед.

Унгарија

*Парламентарни избори, 10 и 24 мај 1998 година
ОБСЕ/ОДИХР*

Како што е наведено погоре, општиот процес на гласање беше раководен на многу професионален начин. Сепак, постоеја три аспекти од процесот, од кои два се нагласени во табелата дадена подолу, за кои не е потребен коментар.

	Вкупен % од прв круг	Вкупен % од втор круг
Групно гласање	16.00%	17.60%
Отворено гласање	15.00%	9.87%

Групно гласање: кога луѓето се заедно во гласачката кабина

Отворено гласање: кога луѓето ги пополнуваат гласачките ливчиња на отворено, а не во гласачка кабина

За двата примери е потребно одредено појаснување. Што се однесува до групното гласање, набљудувачите никогаш не почувствуваа дека гласачите се под некаков несоодветен притисок. Во повеќето примери беше очигледно дека на гласачите им било удобно што се заедно, а најчесто тоа биле маж и жена или постари пријатели. Во некои примери беше јасно дека на некое лице всушност му треба помош, но му било непријатно тоа да го каже на Комисијата во гласачкото место. Беше забележливо дека оваа практика е позачестена во селските средини. Меѓутоа, таква практика дефинитивно е спротивна на Законот за избори и може да ја прекрши тајноста на гласањето на одредено лице.

Наспроти ова, отвореното гласање не е противзаконито во Унгарија. член 68.1 од Законот 100 (1997) гласи: «Гласачите може да не бидат обврзани да ги користат гласачките кабинени».

*Опитински избори во Унгарија, 30 септември 1990 година
CLRAE, CPL/P (25) 18*

Делегацијата на ЦПРАЕ забележа повеќе незначителни недостатоци, на пример двојки и поверемено цели семејства како гласаат заедно во една кабина, гласање надвор од кабина и премногу луѓе во гласачките места.

Латвија

*Набљудување на парламентарните избори во Латвија (3 октомври
1998 година)*

Парламентарно собрание, Док 8255, 3 ноември 1998 година

41. Нашите набљудувачи забележаа мал број на нерегуларности. Можеби треба да се спомене дека многу од гласачите не влегуваа во гласачките кабинени. Сепак, треба да се каже дека истите ги немаше во доволен број во некои од гласачките места каде имаше неочекувано голем одзив, бидејќи беше тешко да се предвидат бројките, со оглед на тоа што гласачите можеа да гласаат во било кое гласачко место во земјата. Исто така, имаше многу случаи на «семејно гласање».

Извештај на Советот на Европа (CLRAE)

*Набљудувачка делегација за локалните (и регионални) избори во
Латвија, 29 мај 1994 година*

CLRAE, CG/BUR (1) 13

Гласачките кабинени во најголем број од избирачките места во Рига беа премногу мали, заради прилично големиот формат на гласачкото ливче. Во некои моменти кога имаше најголем одзив, гласачите ги пополнуваа своите гласачки ливчиња на маси надвор од

гласачките кабини. Претседавачите на изборните комисии тоа секогаш го толерираа, исто како и случаите кога семејствата заедно влегуваа во гласачката кабина.

Литванија

Парламентарни избори, 20 октомври и 10 ноември 1996 година ОБСЕ/ОДИХР

Забележувањето на гласовите во гласачките кабини од страна на неколку гласачи во исто време, главно членови на семејството, е друга многу честа повреда на член 65, дел 1 од Законот за избори. Тоа беше забележано во 102 гласачки места.

Меѓутоа во овој случај постојниот након за избори не е јасен. Во став 6 од член 65, официјалниот превод на англиски јазик гласи «Гласачот кој заради физичка неспособност не е во состојба самиот да го забележи својот глас и ливчето да го пушти во гласачката кутија, може да повика друго лице (со исклучок на претседателот на комисијата или нејзините членови, или пак некој од набљудувачите на изборите) да ги изведе овие операции на негово место.»

Оригиналниот текст на литвански јазик содржи еден поширок термин од «физичка неспособност», поблизок до «физичка пречка». Покрај тоа, нема одредби изборната комисија да може да бара некаков вид на доказ за «физичката пречка» од гласачот, или дури да има право да даде дозвола на таквиот гласач да влезе во гласачка кабина придружуван од друго лице. Како резултат на тоа изборните комисии не сакаа да интервенираат плашејќи се од судир со гласачите.

Оваа нејасна и непрецизна дефиниција на «физичка пречка» во избирачките места е во потполна спротивност со деталната одредба за гласањето дома како дел од гласањето по пошта од член 66, став 7, каде јасно се бара писмена потврда за неспособноста издадена од градската или регионалната социјална служба и институција за згрижување за да може на гласачот да му се дозволи да гласа дома.

Молдова

Извештај на набљудувачката делегација на CLRAE за локалните избори во депарتمانот Тараклиа (Молдова), одржани на 23 јануари 2000 година CLRAE, CG/BUR (6) 131 доверлив

Сепак, делегацијата на CLRAE забележа повеќе нерегуларности. Тие се дадени во продолжение:

- семејно гласање;
- контрадикторни толкување на изборните правила во некои гласачки места;

- недостапност на гласачки ливчиња на молдовски јазик во некои гласачки места каде има регистрирано гласачи кои зборуваат молдовски;
- гласање без документи за идентификација од страна на некои постари лица, кои сепак биле препознаени од членовите на изборните комисии;
- наметливо однесување на домашните набљудувачи во работата на службените изборни комисии и кон гласачите во некои гласачки места;
- рекламни плакати сеуште закачени на ѕидовите во некои места на денот на гласањето.

Треба да се укаже дека такви нерегуларности, како семејното гласање или давање гласачки ливчиња на лица без документи за идентификација, кои се познати на членовите на изборната комисија, се должат на локалните културни карактеристики и немаа за цел да влијаат на гласањето. Исто така, имаше и висок процент на лица регистрирани на дополнителни списоци, што главно беше резултат на големата мобилност на населението, особено на младите.

Извештај на мисијата на делегацијата на CLRAE во Република Молдова за набљудување на локалните и регионалните избори на 23 мај 1999 година CLRAE, CG/BUR (6) 16

Гласачките кабини ги користеа повеќе од едно лице во исто време, особено во селските средини.

*Парламентарни избори, 22 март 1998 година
ОБСЕ/ОДИХР*

Семејното гласање сеуште е вообичаена практика, особено во селата. Вкупно, повеќе од 30% од забелешките од гласачките места вклучуваа семејно гласање, а 5.5% назначија отворено гласање. Правилата за помош на гласачите на кои тоа им е потребно беа прекршени во голем број забележани случаи.

*Извештај за работата на Бирото на Собранието и Постојаниот комитет – Информативен извештај за парламентарните избори во Молдова (Кишинау, 19–24 март 1998 година)
Парламентарно собрание, Док. 8058, додаток II*

Додека *ад хоц* комитетот забележа дека изборите беа организирани на еден потполно професионален начин, идентификуваше средини во кои би можело да има одреден напредок и тоа:

- формата на гласачките ливчиња;
- процедурата за заверка на гласачките ливчиња;

- несогласување меѓу службените лица на гласачките места околу валидноста на некој глас;
- обука на набљудувачите во гласачките места;
- присуство на неовластени лица при броењето на гласовите;
- практика на семејно гласање.

*Претседателски избори, 17 ноември и 1 декември 1996 година
ОБСЕ/ОДИХР*

Во вториот круг околу 40% од извештаите на набљудувачите забележаа примери на семејно гласање. Оваа голема бројка беше забележана и покрај напорите на Централната изборна комисија да даде инструкции на комисиите на гласачките места да го намалат семејното гласање.

*Извештај за мониторингот на делегацијата на CLRAE на првите
локални избори во Република Молдова, одржани на 16 април
1995 година
CLRAE, CG/CP (2) 8*

Од друга страна, најзабележливи слабости беа «. . . распространетата практика меѓу жителите да влегуваат во гласачките кабини во група (семејно гласање)».

*Набљудување на референдумот во Молдова за статусот на Гагаузија
CLRAE/CG/CP (1) 48, 21 март 1995 година*

67. Можеби најважната нерегуларност беше обичајот за «семејно гласање». Како широко востановена практика во времето на Советскиот сојуз, семејното гласање значеше дека еден член на семејството, обично таткото, ги покажува пасошите на сопругата, а понекогаш и на другите членови на семејството и гласа на нив. Оваа практика беше изрично забранета во точка 22 од Привремените правила – одредба која еден од претседавачите на градската изборна комисија ја оцени како посебно воведена за да референдумот биде потешок за гагаузката кауза.

68. Набљудувачите утврдија дека, иако изборните комисии со неколку исклучоци даваа отпор на обичајниот пристап кон семејното гласање, во некои гласачки места семејното потпишување се толерираше. Во повеќе прилики набљудувачите беа сведоци кога едно семејство пристапува до изборната комисија, ги покажува пасошите, секој член на семејството го добива своето гласачко ливче, а потоа таткото се потпишува на изборниот список за сите членови на семејството. Сепак, гласовите беа давани лично од секој засебен член на семејството. Во едно

гласачко место, една проверка на потписите покажа дека таквото семејно потпишување може да изнесува околу 3% до 5% од сите потписи.

Полска

Општински избори во Полска на 27 мај 1990 година CLRAE, CPL/P (25) 9

Беа забележани одредени технички недостатоци: отсуство на пресметување на бројот на гласачките ливчиња што се фактички уфрлени во гласачките кутии, користење на една гласачка кабина од страна на цело семејство во исто време и фактот што одредени избирачи не ги користат гласачките кабините за пополнување на своите гласачки ливчиња.

Романија

Претседателски и парламентарни избори, 26 ноември 2000 година ОБСЕ/ОДИХР

Семејното гласање го имаше во 28% од случаите и повеќе беше проблем надвор од Букурешт – во селските средини 47%, а во урбаните средини 18%. Доколку мажот и жената влегуваат заедно во гласачката кабина, тоа не само што би ја компромитирало тајноста на гласањето, туку едниот брачен другар би можел да влијае и на гласот на другиот.

Руска Федерација

Претседателски избори, 26 март 2000 година ОБСЕ/ОДИХР

Семејното гласање, односно гласањето заедно во групи, беше забележано во 82% од избирачките места, иако набљудувачите овие појави ги окарактеризираа како «минорни» прекршувања со оглед на фактот што имаше обезбедени кабините и дека честопати самите гласачи не изгледаа загрижени околу тајноста на својот глас. Ополномоштеното гласање или гласањето во име на некое лице кое не е присутно на гласачкото место беше забележано во 34% од посетените места. Набљудувачите ги окарактеризираа и овие примери за «минорни» прекршувања со оглед на фреквентноста со која се појавувале на кое и да е место за време на посетите.

Ad hoc Комитет за набљудување на руските претседателски избори
(26 март 2000 година)

Парламентарно собрание, Док. 8693, 3 април 2000 година

Семејното гласање сèуште е вообичаена практика.

Ad hoc Комитет за набљудување на парламентарните избори во
Руската Федерација (19 декември 1999 година)

Парламентарно собрание, Док. 8623, 24 јануари 2000 година

45. Меѓутоа, во повеќе од 100 гласачки места што ги посетил членовите на *ad hoc* комитетот на денот на изборите, тие забележаа повеќе неправилности кои заслужуваат соодветно внимание од страна на надлежните органи:

- опрема во избирачките места: многу од нив беа премногу мали и бројот на гласачки кабинички честопати не беше доволен, што предизвикуваше недостаток на приватност за гласачите при забележувањето на гласачките ливчиња;
- семејно гласање;
- бецови на партиите и кандидатите: и понатаму се дозволува нивно носење од страна на набљудувачите во рамките на избирачките места;
- во избирачките места се закачени постери со информации за средствата, имотот и приходите на кандидатите; овие информации треба да бидат приватни, но да подлежат на изјава и регистрирање во случај на избор;
- мобилни кутии: некои од нив биле незапечатени, особено во Ростов. Покрај тоа, процесот на гласање со мобилни кутии е премногу долг, особено заради сложеноста на гласачките ливчиња и бројот на избори што се одвиваат во исто време (на пример, четири различни избори во Москва).

Претседателски избори, 16 јуни и 3 јули 1996 година
ОБСЕ/ОДИХР

Најсустинската критика во однос на одсуството на тајно гласање и на придружниот проблем на «семејно» гласање односно едно лице, обично мажот, гласа за друг, обично за жената, или пак семејни групи гласаат заедно на отворено. Клучната заштита од попречување на тајното гласање не е јасно разбрана во Руската федерација и се смета дека е доволно да постои избор да се гласа тајно или не. Набљудувачите обрнаа внимание на многу примери на двете практики и ја повикаа Централната изборна комисија да даде инструкции до локалните комисии да обезбедат тајно и индивидуално гласање. Во повеќе гласачки места гласачите беа активно поттикнати да гласаат надвор од кабините со обезбедување на маси и пенкала на отворен простор.

Словачка Република

Парламентарни избори, 25 и 26 септември 1998 година ОБСЕ/ОДИХР

Семејното или групното гласање, односно гласање на повеќе од едно лице во кабината во исто време, беше забележано во речиси 20% од гласачките места. Тоа не е во согласност со законот и претставниците на Министерството за внатрешни работи беа прилично изненадени кога по изборите слушнаа за оваа релативно висока бројка. Беше речено дека тоа ќе биде разгледано при обуката на членовите на комисиите во гласачките места за локалните избори во ноември.

Набљудување на парламентарните избори во Словачка (25 и 26 септември 1998 година)

Парламентарно собрание, Док. 8254, 3 ноември 1998 година

32. Се разбира, постоеја одредени нерегуларности, како што се семејно гласање и недоволна разјаснетост во однос на правилата што зборуваат за начинот на ставање на печатите на гласачките кутии. Меѓутоа, наспроти општиот впечаток, тие треба да се сметаат за незначайни и без големо, односно без никакво влијание врз резултатот од гласањето.

«поранешна југословенска Република Македонија»

Извештај на набљудувачката мисија за локалните избори во «поранешна југословенска Република Македонија», 10 и 24 септември 2000 година

CLRAE, CG/CP (7) 12 rev.

Во одредени делови од земјата, делегацијата на Конгресот наиде на многу примери кога главата на семејството гласа во име на сите членови на семејството, како што се сопругата и децата, што јасно претставува прекршување на индивидуалните права на глас. Делегацијата ги осуди бројните нерегуларности поврзани со повеќекратното гласање, за кое службените лица од одредени избирачки места, па дури и од изборните комисии ги затвораа очите. Ова сознание беше потврдено во вториот круг од гласањето.

Иако таквата практика може да биде разбирлива во случаи кога е тоа потребно, заради слепило или друг недостаток, делегацијата не може да прифати кога едно лице треба да прифати како ќе гласа целото семејство. Некои набљудувачки тимови исто така беа сведоци на операции за полнење на гласачките кутии, кога едно лице пристигнува со повеќе гласачки ливчиња и уфрла повеќекратни гласови.

Во истите тие гласачки места, делегацијата забележа рекорден одзив (околу 95%) и вистински плебисцит за еден од кандидатите.

Претседателски избори, 31 октомври и 14 ноември 1999 година ОБСЕ/ОДИХР

Прв круг

Како и во 1998 година, најзначајните проблеми што ги утврдија набљудувачите беа ополномоштено гласање во 9.41% од набљудуваните гласачки места и групното гласање во 14.9%. Набљудувачите регистрираа примери кога едно лице пристигнува со повеќе гласачки ливчиња или гласачка кутија со повеќе гласачки ливчиња превиткани заедно, кои јасно биле уфрлени истовремено како купче.

Големиот број примери на ополномоштено гласање во етнички албанските средини ја претставува машката глава на домаќинството како гласа за женските членови на семејството. Во некои примери жените биле присутни. Повторно, тоа било потврдено како «нормална локална практика». Сепак, таквата практика е неприфатлива бидејќи го одзема правото на глас на засегнатите жени и го отвара системот кон сеопфатна злоупотреба.

Втор круг

Најзначајните забележани проблеми повторно беа непокажување на гласачка легитимација и документи за идентификација од страна на гласачите и примери на ополномоштено и семејно гласање. Овие негативни извештаи во најголем дел се од етнички албански средини, како што се Липково (21), Чегране (52), Камењане (55), Арачиново (64) и Студеничани (66). Финалните резултати од овие средини исто така се загрижувачки.

Еден извештај на набљудувачите од Студеничани е индикативен за видот на проблемите што се вообичаени за овие средини. Локалниот раководител на Демократската партија на Албанците (ДПА) ги посети избирачките места во таа област на денот на изборите, повикувајќи ги луѓето да гласаат за кандидатот на ВМРО (политичка партија). Во избирачкото место 66/2353, раководителот на ДПА викаше по претседавачот на Избирачкиот одбор, обвинувајќи го за низок одзив на гласачите, 20% во 4.00 часот попладне. Подоцна, четири членови на ВМРО влегоа во истото избирачко место и останаа таму за да «го надгледуваат гласањето». Откако си заминаа набљудувачите, голем број гласачи влегоа во гласачкото место. Во други гласачки места во истата област беа забележани голем број примери на семејно гласање и ополномоштено гласање. Претставниците на политичките партии во избирачките одбори понекогаш не беа сигурни која партија наводно ја претставуваат.

Ad hoc Комитет за набљудување на претседателските избори во «поранешната југословенска Република Македонија»

(31 октомври и 14 ноември 1999 година)

Парламентарно собрание, Док. 8604, 22 декември 1999 година

Семејното гласање беше многу помалку распространето за разлика од 1998 година. Општо земено, во гласачките места не беше забележана никаква тензија.

36. Меѓутоа, со цел да обезбедат натамошно подобрување за идните изборни процеси, *ad hoc* комитетот ги повикува македонските власти:

- да преземат мерки за избегнување на сите контроверзи околу назначувањето на членовите на Државната изборна комисија, како и да ги прилагодат модалитетите за назначување на членовите на општинските комисии и изборните комисии во гласачките места според реалната политичка ситуација во моментот на изборите;
- да елаборираат подетални закони за уредување на медиумското покривање на изборите и да обезбедат правен статус на насоките издадени од Советот за радиодифузија;
- да продолжат и да го јакнат информирањето на граѓаните околу однесувањето на изборите, со нагласување на незаконитоста на семејното гласање;
- внимателно да ги анализираат сите наводни нерегуларности содржани во извештаите и да ги објават резултатите од тие анализи.

Парламентарни избори, 18 октомври и 1 ноември 1998 година
ОБСЕ/ОДИХР

Прв круг

За примери за групно гласање беше информирано во 382 формулари од вкупно 1.314 (29.07%). Известено за седумдесет и осум од 1.314 (5.92%) примери на ополномоштено гласање. Сто и шеснаесет од 1.314 (8.85%) известени примери за отворено гласање. Главните забелешки на набљудувачите се однесуваат на практиките на ополномоштено, отворено и особено на групно гласање. На дебрифингот на набљудувачите беше наведено дека практиката на групно гласање е особено проблематична и претставува посебен проблем за жените гласачи.

Набљудувачите известија дека во некои примери, особено во селските средини во западниот дел од земјата, машката глава на домаќинството честопати гласа во име на женските членови, кои биле присутни, но не учествувале активно во процесот. Некои набљудувачи известија дека ополномоштеното гласање честопати го изведува машката глава на домаќинството, без да бидат присутни женските членови.

Втор круг

Набљудувачите повторно беа загрижени за високиот број примери на групно гласање, особено што оваа практика ги отвора вратите за повеќе придружни незаконски постапки, вклучително и ефикасно ополномоштено гласање и практичното одземање на правото на глас на многу жени гласачи.

За ополномоштено гласање исто така имаше извештаи во изборната единица бр.66, каде некои лица биле забележани како гласаат со повеќе гласачки легитимации, а не «само» женските членови на семејството. Исто така, беше забележано дека некои лица ги собираат гласачките легитимации од лицата кои дотогаш не ги искористиле и ги носат во гласачкото место и гласаат со нив.

*Набљудување на парламентарните избори во «поранешната југословенска Република Македонија» (15–19 октомври 1998 година)
Парламентарно собрание, Док. 8257, 3 ноември 1998 година*

Меѓутоа, набљудувачите забележуваат една или две нередовности, особено во однос на многу распространетата практика на семејно гласање, посебно во западниот дел од земјата, каде доминира албанското малцинство. Во неколку изборни единици во средините на Тетово и Гостивар, околу 80% до 90% од жените не гласале лично, туку нивните гласови ги дал сопругот, таткото или братот.

Покрај можните културни објаснувања, треба да се укаже дека гласачките ливчиња беа само на македонски јазик (кирилично писмо), кој не знаат да го зборуваат ниту читаат многу македонски Албанци. Многу жени се неписмени и зборуваат само албански јазик. На тој начин, за нив беше невозможно правилно да ги искористат своите гласачки права.

*Извештај на мисијата за набљудување на локалните избори одржани на 17 ноември 1996 година во «поранешната југословенска Република Македонија»
CLRAE, CG/BUR (3) 62*

Сите членови на комисиите во гласачките места знаеја што треба да прават и делегацијата не забележа никава конфузија. Како што е веќе споменато, гласачките кабинети се покажаа како мали и ги имаше во многу мал број, особено во избирачките места во Скопје. Во времето кога имаше најголем одзив на гласачите, избирачите ги пополнуваа гласачките ливчиња на маси поставени надвор од гласачките кабинети. Претседавачите на комисиите во избирачките места систематски го дозволуваа тоа и исто така дозволуваа членови на едно семејство да влегуваат заедно во кабинетите.

Украина

Ad hoc Комитет за набљудување на претседателските избори во Украина (31 октомври и 14 ноември 1999 година)

Парламентарно собрание, Док. 8603, 21 декември 1999 година

Сéуште постојат традиции за непочитување на тајноста на гласањето и за семејно гласање. Незаинтересираноста во обработката на гласачките ливчиња и на гласачките кутии предизвика многу неправилности, но не во обем што би предизвикал тешкотии, освен во еден мал број на места. Погрешно е што полицискиот персонал и понатаму има пристап до гласачките места (*прв круг*).

Набљудувањето на вториот круг од овие избори утврди дека постапката во текот на денот на гласањето според законот не е почитувана до мерка како што беше во првиот круг. Во првиот круг, набљудувачите генерално беа задоволни со одвивањето на гласањето, иако беа забележани некои мали неправилности. Во вториот круг, набљудувачите видоа примери на посериозни прекршувања. Посебно набљудувачите во областа Лвив забележаа гласачи на кои им се дава повеќе од едно гласачко ливче во повеќе гласачки места кои беа посетени во селските средини. Тие исто така забележаа примери на семејно гласање и кршење на тајноста на гласањето (*втор круг*).

Парламентарни избори, 29 март 1998 година

ОБСЕ/ОДИХР

Набљудувачката мисија е загрижена за високата стапка на забележано семејно и отворено гласање. Во 59% од посетените гласачки места беше забележано семејно гласање, а во 59% од гласачките места беше забележано отворено гласање. Ваквото ниво е многу високо и во иднина треба да се вложат сите напори за да се осигури дека таквите практики ќе престанат. Потврдено е дека некои од овие примери, особено во поголемите градови, може да се резултат на несоодветниот капацитет на гласачките места за да се справи со бројот на гласачи што им е утврден.

Извештај за работата на Бирото на Собранието и Постојаниот комитет – Информативен извештај за парламентарните избори во Украина (29 март 1998 година)

Парламентарно собрание, Док. 8058, додаток III

13. Најкарактеристичните аспекти на овие избори беа «семејното гласање» (две или три лица влегуваат заедно во кабината во исто време), што повеќе беше правило отколку исклучок, и бројот на гласачки ливчиња достапни во гласачките

места, кој главно го надминуваше бројот на регистрирани гласачи. Оваа практика беше оправдувана врз основа на тоа што секое гласачко место било подготвено да ги прими дури и оние гласачи кои не се присутни во официјалниот список.

Извештај на мисијата на CLRAE за набљудување на општинските и регионалните избори во Украина, 29 март 1998 година
CLRAE, CG/BUR (4) 132 rev.

Одзивот од околу 70% и приливот на гласачите резултираше во определени задоцнувања и со појави како што е семејното гласање и одреден степен на конфузија, честопати во ограничениот простор во поголем број гласачки места, а според сознанијата во некои места, како резултат на недостатокот од гласачки кутии.

Извештај на мисијата на CLRAE за набљудување на општинските и регионалните избори во Украина (26 јуни 1994 година)
CLRAE, CG/BUR (1) 11

Членовите на делегацијата видоа како мажите гласаат за своите сопруги, а во некои случаи неколку исти потписи се појавуваат покрај одредено име во избирачкиот список, што означува дека тој добил гласачки ливчиња за неколку луѓе.

Сојузна Република Југославија

Извештај за набљудувањето на предвремените парламентарни избори во Црна Гора, Сојузна Република Југославија, 22 април 2001 година
CLRAE, CG/CP (8) 5 Rev.

Практиката на семејно гласање не беше забележана во некој позначителен обем, освен во ограничен број случаи, каде стануваше збор за гласовите на постари лица.

Избори за Народното собрание на Република Србија, 23 декември 2000 година
ОБСЕ/ОДИХР

Меѓутоа, набљудувачите известува дека некои гласачки одбори не правеле доследна проверка на документите за идентификација на гласачите и «тајноста» на гласањето не била совршена. Квалитетот на гласачките паравани не беше подеднаков, бидејќи некои беа поставени без да се води сметка за приватноста. Набљудувачите често забележуваа повеќе од едно лице истовремено во

гласачките кабини, најчесто членови на семејство, со што се намалува тајноста на гласањето. Овие проблеми главно се појавуваа во селските средини.

*Ad hoc Комитет за набљудување на изборите за Националното собрание на Република Србија, Сојузна Република Југославија
Парламентарно собрание, Док. 8934, 22 јануари 2001 година*

14. За да се избегне двојното гласање, гласачите требаше да се согласат да се подложат на ставање спреј на едниот прст со специјално мастило кое може да се види само со ултра–виолетова лампа. Ова беше прв пат да се користи овој систем и гласачите имаа различни реакции, некои дури и го оспоруваа тестот што се користеше систематски, но кој беше сфатен како спротивен на човечкото достоинство. Исто така забележавме дека семејното гласање е вообичаена практика главно за брачни двојки кои сепак гласаа во одвоени кабини.

*Извештај за изборите во Република Србија, Сојузна Република Југославија,
23 декември 2000 година
CLRAE/CG/BUR (7) 85*

Групното или семејно гласање исто така беше забележано во некои случаи, но главно ограничено на гласањето на брачни двојки.

*Општински избори во Косово, 28 октомври 2000 година
CLRAE, CG/BUR (7) 63*

32. Беше забележано семејно гласање, но главно ограничено на две лица. Навистина, многу луѓе беа прикажани како неписмени и затоа им беше потребна помош. Тоа генерално не беше забележано во извештаите, и покрај инструкциите за таа цел. Сепак, беше забележан еден случај каде претседателот на избирачкиот одбор на гласачкото место останал зад гласачката кабина, со овластување од меѓународниот супервизор, за да помогне на луѓе кои изјавиле дека се неписмени, иако никој не требало да дава таква помош на повеќе од едно лице и тоа не од страна на службени лица од гласачкото место.

*Извештај за набљудувањето на локалните избори во Подгорица и во Херцег Нови (Црна Гора, Сојузна Република Југославија), 11 јуни 2000 година
CLRAE, CG/Bur (7) 45*

Беа забележани неколку случаи на семејно гласање, иако не може да се каже дека тоа има влијание на изборниот резултат. Членовите на изборната комисија беа внимателни во ограничувањето на оваа практика само за случаи каде тоа

изгледаше апсолутно неопходно (како што се гласачи со видливи пречки или неспособност).

*Парламентарни избори во Република Црна Гора, 31 мај 1998 година
ОБСЕ/ОДИХР*

Дали забележавте примери на семејно гласање?

Да: 19.8%

Не: 80.4%

Семејното гласање сèуште е раширена појава.

*Претседателски и Парламентарни избори во Република Србија, 21
септември и 5 октомври 1997 година
ОБСЕ/ОДИХР*

Другите забелешки вклучуваат отворено гласање надвор од гласачките кабинички (13%), повеќе од едно лице во гласачката кабина (23%) и гласање без соодветни документи за идентификување (16%).

Додаток: ПРЕПОРАКА БР.111 (2002) НА КОНГРЕСОТ НА ЛОКАЛНИ И РЕГИОНАЛНИ ВЛАСТИ ЗА ИНДИВИДУАЛНИТЕ ГЛАСАЧКИ ПРАВА НА ЖЕНИТЕ - ДЕМОКРАТСКИ УСЛОВ⁸

Конгресот,

1. Потсетувајќи на декларацијата усвоена на 4–та Европска министерска конференција за рамноправност меѓу жените и мажите (Истанбул, 1997 година), а особено на заложбата за «обезбедување дека остварувањето на рамноправноста меѓу жените и мажите е дел од мониторингот врз земјите–членки во поглед на исполнувањето на нивните демократски обврски»;
2. Потсетувајќи на улогата на Советот на Европа во унапредувањето и одржувањето на највисоките стандарди на демократска практика во земјите–членки;
3. Констатирајќи дека земјите–членки на Советот на Европа се уставно и правно обврзани да поддржуваат демократски изборни практики, вклучително и еднакви избирачки права на жените и мажите;
4. Повикувајќи се на релевантните меѓународни инструменти, особено на Конвенцијата на Обединетите нации за елиминирање на сите форми на дискриминација против жените (1979) и Декларацијата и Платформата за акција усвоени на 4–та Светска конференција за жените (Пекинг, 1995 година);
5. Потсетувајќи дека гарантирањето на тајното гласање, како што е утврдено во Дополнителниот протокол кон Европската конвенција за човекови права и во Документот од Копенхаген усвоен во 1990 година од Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ) е основен услов за обезбедување на слободното изразување на мислењето на луѓето при изборот на законодавната власт;
6. Имајќи ги предвид сознанијата од извештаите на мисиите за набљудување на изборите што во последните години ги праќаа Парламентарното собрание, Конгресот на локални и регионални власти во Европа и ОБСЕ, кои ја испитуваа практиката на семејно гласање во околу петнаесет европски земји;

8. Разгледувана и усвоена од Конгресот на 6 јуни 2002 година, трето заседание.

7. Потсетувајќи на извештајот на г-дин Georges Clerfayt и Резолуцијата 1264 (2001) на Парламентарното собрание за зборникот на успешна практика во изборната материја;
8. Сметајќи во тој поглед дека индивидуалните гласачки права на жените се еден од принципите на европските изборни системи;
9. Потврдувајќи дека користењето на индивидуалните гласачки права на жените е основен услов за функционирањето на демократијата и дека не треба да се гледа на него како на второстепено прашање;
10. Сметајќи дека семејното гласање е практика која тежнее да ги лиши жените, а понекогаш и младите луѓе, од нивните индивидуални гласачки права и како таква претставува форма на изборен фалсификат;
11. Свесен дека семејното гласање е тешко и чувствително прашање за засегнатите држави;
12. Имајќи предвид дека општествено економските, културните или локалните состојби понекогаш се искористуваат за оправдување на негирањето на индивидуалните гласачки права;
13. Верувајќи дека елиминирањето на практиката на семејно гласање бара усогласени напори од различни учесници – национални, регионални и локални власти, невладини организации (НВО) и судски органи;
14. Сметајќи дека активностите што ги води Gender Task Force на Пактот за стабилност и активностите поддржани од ОБСЕ во оваа област се корисни за подигањето на свеста кај жените за улогата што може да ја играат во превенцијата на конфликти и во креирањето на стабилноста во регионот;
15. Освен тоа, поздравувајќи ги чекорите на Советот на Европа преземени за охрабрување на учеството на жените во јавниот живот, што неопходно го вклучува и правото на учество врз индивидуална основа во процесот на одлучување, а најнапред и пред сè во изборите;
16. Ги повикува земјите-членки на Советот на Европа:
 - a. стриктно да ги спроведуваат изборните закони како дел од демократскиот изборен процес во земјите-членки и да обезбедат дека навистина се почитуваат преземените обврски во однос на избирачките права;
 - b. заради тоа, да обрнат особено внимание на превенцијата од семејно гласање при обуката на изборните комисии;

- в. јавно да изјават и да објават дека жените го имаат истото гласачко право како и мажите и, како резултат на тоа, дека секое негирање на гласачкото право на жените е забрането;
- г. да водат кампањи за јавно информирање пред изборите, нагласувајќи ја важноста на индивидуалното гласачко право и фактот дека семејното гласање претставува неприфатлива и незаконска практика. Таквите кампањи би можеле да имаат форма на обраќување за правата на жените како цел, но може да бидат и дел од поопшти програми за образување на населението за демократијата, користејќи ги жените кои се наоѓаат на клучни работни места како добри примери за учество во процесот на демократско одлучување;
- д. да поттикнаат истражувања за причините и за обемот на семејното гласање и врз основа на добиените сознанија, да состават национална програма за елиминирање на таквите практики со временски рокови, цели и механизми за мониторинг;
- е. да спроведуваат и поддржуваат добра практика во однос на изборната постапка;
- ж. да ги повикаат министрите кои се одговорни за изборниот закон и за правата на жените да преземат соодветни мерки за спречување на семејното гласање;
- з. да ги преземат неопходните чекори што ќе овозможат исполнување на следните барања:
 - i. изборните закони треба да содржат клаузула со која претставниците на изборната комисија ќе бидат одговорни за секаков пропуст во почитувањето на демократските гласачки практики, а особено користењето на индивидуалните гласачки права на жените;
 - ii. претставниците на изборната комисија треба да бидат свесни за ризикот од строги казни во случај да се открие фалсификат на некое гласачко место за кое тие се одговорни. Таквите казни треба да се спроведуваат за семејно гласање, како и за други прекршувања на изборните закони;
 - iii. претставниците на изборната комисија треба да бидат во целост обучени за водењето на демократско гласање, со акцент на важноста на индивидуалното гласање и тајноста на гласањето, како и за потребата од нулта толеранција кон практиките кои отстапуваат од овие принципи;
 - iv. претставниците на изборната комисија треба да имаат погодни средства и персонал што ќе им овозможи да ги извршуваат своите задачи во согласност со најдобрите демократски практики;
 - v. изборните комисии треба строго да ги спроведуваат демократските постапки;

- vi. гласачките ливчиња треба да одговараат на потребите на гласачите (на пример, двојазични гласачки ливчиња, партиски симболи на гласачките ливчиња) што ќе овозможи и гласачот кој е неписмен или недоволно информиран да има пристап до доволно информации за самостојна да донесе одлука;
 - vii. постапките по жалби треба да бидат достапни, лесно разбирливи и брзи и треба да содржат ефикасна истражна постапка;
 - viii. при изборот на членовите на изборните комисии, треба да се води сметка да бидат вклучени нелокални лица во регионите каде е поголема веројатноста за појава на семејно гласање (на пример, во селските средини);
3. да бараат од политичките партии да развиваат програми за демократско образование во кое ќе бидат содржани модели за рамноправност меѓу половите за да може да ги исполнуваат условите за финансирање од страна на државата;
- с. да обезбедат општо образование за граѓанските права и рамноправност во училиштата, со акцент на еднаквоста во правата меѓу жените и мажите во политичката, граѓанската, општествената и економската сфера. Каде што е тоа погодно, треба да се направи обид овие програми да ги опфатат локалните традиции и културни практики и сфаќања што ги поставуваат жените и девојките во подредена улога во општеството;
- и. да прифатат дека писменоста треба да биде основно право за сите, со рамноправен пристап до целосно образование за жените и девојките од различни социјални слоеви;
- ј. да ги поддржуваат и помагаат активностите на НВО чија цел е:
- i. да промовираат обраќување на жените и користење на нивните основни права, вклучително и индивидуалните гласачки права и
 - ii. да ја подигаат свеста кај мажите за значењето на учеството на жените во јавниот живот и користењето на нивните индивидуални гласачки права;
- к. да ги охрабруваат, со сите соодветни средства, женските НВО да се поврзуваат во мрежи со НВО кои работат на градење на демократијата, заради прибирање на искуства, знаење и стратегии за поддршка на индивидуалните гласачки права на жените;
- л. да го поддржуваат ширењето на шемите за политичко подигање на свеста, како што е кампањата «Жените можат тоа да го направат» и програмите од локално до национално ниво за давање политички права на жените, подготвени од Гендер Таск Форсе при Пактот за стабилност во средини каде е присутно семејното гласање;
17. Го повикува Комитетот на министри на Советот на Европа:

- a. да изработи усогласена програма за акција за спречување на семејното гласање и да создаде погодни иницијативи што ќе им помогнат на институциите и на поединците во користењето на демократските практики, особено како дел од интегрираниот проект на Советот на Европа «Макинг демократиц институтионс њорк»;
 - б. следствено да го повика Управниот комитет за рамноправност меѓу жените и мажите (CDEG) да го вклучи ова прашање во работната програма на CDEG, а особено:
 - i. да изготви и насакаде да достави збирка на успешни практики и стратегии за постигнување рамномерна застапеност на половите во процесите на политичкото и општественото одлучување и да поттикнува превземање практични превентивни мерки за елиминирање на семејното гласање;
 - ii. да одржува семинари за подигање на свеста за политичките права на жените и користењето на нивните индивидуални гласачки права, во соработка со локални НВО кои работат на рамноправност меѓу половите, агенции за градење на демократијата и со национални, регионални и локални власти. Овие активности во голема мерка би можеле да се спроведуваат во рамките на Пактот за стабилност, во програмите за помош за земјите-членки на Советот на Европа и во програми за идните или новите земји-членки пред или по нивното приклучување;
 - iii. да одржува регионални мултилатерални семинари за претседателите на изборните комисии со цел да промовира размена на искуства и добри практики и на тој начин да го поттикне воведувањето на курсеви за обучувачи на членовите на националните и локалните изборни комисии во засегнатите земји;
 - б. да ги поддржува активностите на невладините организации кои се специјализираат во градењето на демократијата и рамноправноста меѓу половите со цел да се подобри свеста на локално ниво за правата на жените како активни членови на општеството, вклучително и нивните гласачки права;
 - в. особено да ги поддржува локалните НВО кои се вклучени во изборниот мониторинг и да го сврти нивното внимание кон прашањето за семејно гласање;
 - г. да ја достави оваа препорака до 5-та Европска конференција на ресорните министри, што треба да се одржи во Скопје на 21 и 22 јуни 2002 година за «Демократизација, превенција на конфликти и градење на мирот: перспективи и улогите на жените»;
18. Ја повикува Венецијанската комисија во консултација со Парламентарното собрание и Конгресот на локални и регионални власти во Европа да се осврне на прашањето за индивидуалните гласачки права на жените при давањето оценки за изборите и при изработката на кодексот на успешна практика за изборната материја;

19. Го повикува Парламентарното собрание:

- a. да обрне внимание на несоодветноста на семејното гласање во работата на неговите надлежни комитети, особено Комитетот за политички прашања, Комитетот за правни прашања и човекови права и Комитетот за еднакви можности меѓу жените и мажите;
- б. да одржи расправа за семејното гласање и да наложи истражување за најуспешна практика и за ефикасни стратегии во програмите за подигање на свеста за правата на жените, кои би можеле да се промовираат во националните парламенти;
- в. да обрне особено внимание на семејното гласање за време на мисиите за набљудување на изборите и да нагласи дека таквите практики се неприфатливи во една демократија;
- г. да го сврти вниманието за семејното гласање на парламентарните комитети за права на жените во односите земји–членки на Советот на Европа;

20. Ги повикува Организацијата за безбедност и соработка во Европа и Канцеларијата за демократски институции и човекови права (ОДИХР) да обрнат особено внимание на прашањето на семејното гласање при спроведувањето на своите активности за «демократизација», како и при своите мисии за набљудување на изборите во Европа.

Библиографија

Комисија на Европските заедници, «Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the Economic and Social Committee on the Implementation of Council Recommendation 96/694 of 2 Dec 1996 on the balanced participation of women and men in the decision-making process», COM (2000) 120 финална, Брисел, 3 јули 2000 година

Совет на Европа, «*Group of Specialists on Equality and Democracy*», Совет на Европа, издание 1996

Совет на Европа, «Positive action in the field of equality between women and men», ref. EG-S-PA (2000) 7, Генерален директорат за човекови права (Оддел за рамноправност меѓу жените и мажите)

Совет на Европа, «Report on the local elections observation mission in 'the former Yugoslav Republic of Macedonia'», 10-24 septemvri 2000 godina, CG/CP (7) 12 rev, Стразбур 13 ноември, Конгрес на локални и регионални власти во Европа

Совет на Европа, «Situation of local democracy in 'the former Yugoslav Republic of Macedonia'», CPL (7) 8 Дел II, Стразбур 23–25 мај 2000 година, Конгрес на локални и регионални власти во Европа

Совет на Европа, «Women in politics in the Council of Europe member states», EG (2000) 4, Генерален директорат за човекови права (Оддел за рамноправност меѓу жените и мажите)

Совет на Европа, 4–та Европска министерска конференција за рамноправност меѓу жените и мажите (Истанбул, 13–14 ноември 1997 година), «Декларација за рамноправност меѓу жените и мажите како фундаментален критериум на демократијата»

Совет на Европа, Извештај на Парламентарното собрание за рамномерна застапеност во политичкиот живот, Док. 8423, мај 1999 година

ЕЦЕ регионален подготвителен состанок за Прегледот за споведувањето на Пекиншката платформа за акција за 2000 година, 19–21 јануари 2000 година, Женева, Усвоени заклучоци

Веб–страна на Gender Task Force на Пактот за стабилност, www.spgtf.org

Обединети нации, Извештај за човековиот развој, 2001 година, www.undp.org/hdr2001

Индивидуалните гласачки права на Жените – демократски услов

Обединети нации, Платформа за акција и Пекиншка декларација, Њујорк:
Обединети нации, 1996 година

